

'n speldenprik in heerlen

over fietsen
leegstand
wonen
& frits peutz

Mieke van Herwijnen

'Quality Shop Design for IBA Parkstad 2020'
Technische Universiteit Eindhoven
2 februari 2016

dr. ir. Jos Bosman
Joost Glissenaar AvB
ir. Marcel Musch

voorwoord

een jaar lang leegstand heerlen & winkels

Precies een jaar geleden kwam een groepje van tien studenten voor het eerst samen, maakte kennis met Jos Bosman en elkaar. Een middag met presentaties over eigen werk, een introducerend verhaal van Jos, veel over Heerlen, IBA, eigen ambities, winkels, ambitieniveaus, een duizelingwekkende hoeveelheid nieuwe namen die een connectie hebben met één of meerdere van de hiervoor genoemde thema's, en een gek gevoel volgde: dit is het dan, het grote, bijzondere, allerlaatste project. Het afstuderen is begonnen.

En nu is het ineens voorbij gevlogen. Soms met het idee dat het ook in een half jaar had gekund en dan weer het besef dat we zoveel zijpaden hebben bewandeld, met geslaagde maquettes en exposities, geslaagde en minder geslaagde interviews.

Het 'quality shop design for IBA Parkstad 2020' atelier; de naam is een hele mond vol. Wat me ontzettend aansprak, was de mogelijkheid om aan een project te werken dat veelzijdig is; aan de ene kant de urgentie, het actuele van leegstand en krimp, iets dat nu in zoveel steden een probleem is. Iets dat niet zomaar op te lossen is, maar wat vraagt om na te denken over een strategie, een manier van omgaan met leegstaande panden in een stad. Een actueel thema, een realistisch tintje.

Én aan de andere kant de vrijheid om er een wat grootschaliger of juist kleinschaliger project van te maken, de 'mond vol' biedt ook juist veel

mogelijkheden. Tot op de dag van vandaag ben ik blij dat we de vrijheid hebben gekregen om er een eigen project van te maken, sterker nog; we werden door onze begeleiders gestimuleerd om ons eigen ontwerp in een richting te sturen die bij ieder van ons paste, waar we goed in waren en wat we uitdagend vonden om aan te werken. Dat heeft er voor gezorgd dat dit afstudeerproject tot het einde toe bleef interesseren.

Als atelier zijn we begonnen met een onderzoek dat twee kanten op ging. Aan de ene kant het verdiepen in Heerlen en IBA 2020. Aan de andere kant het verkennen van 'kwaliteitswinkels' én de plekken waarin die twee thema's aan elkaar raakten, zoals op de Woonboulevard in Heerlen.

In de vorm van blogs hebben we die verschillende onderzoekjes – en de zijroutes die daar soms bijhoorden – verwerkt in 3 boekjes over maak/park/winkel –cultuur/stad.

Vanaf het moment dat iedereen individueel verder ging, hebben de vrijheid en persoonlijke voorkeuren en talenten – én met name de stimulans om dat verder te verkennen – geleid tot tien verschillende projecten, ontwerpen en interpretaties; allemaal in het centrum van Heerlen, allemaal met dezelfde voorkennis en allemaal met een compleet andere uitkomst.

Zelf heb ik de uitdaging gezocht in het omgaan met leegstaande panden en daar een invulling aan geven die daadwerkelijk een kans van slagen

zou kunnen hebben. Ik zie leegstand als iets dat je niet zo kunt aanpakken met grootse gebaren, slooppartijen of grote nieuwe gebouwen die met hun 'nieuwe' functie ineens alle problemen moeten oplossen.

'Roeien met de riemen die je hebt'; in dit geval de stad, het centrum dat wel degelijk op bepaalde plekken goed functioneert, druk is, sfeervol is, éígen is. Een stad met een aantal prachtige voorbeelden van architectuur van het 'nieuwe bouwen', met dank aan Frits Peutz. Een stad met een bijzonder mijnverleden, dat nog overal – misschien niet letterlijk – te voelen is. Een stad in een gebied dat helemaal niet zo Nederlands is, misschien juist wel bijna Duits. Waar het landschap begint te glooien, waar België en Duitsland al tastbaar zijn.

Mijn oplossingen zijn speldenprikken in het speldenkussen Heerlen. Door naar de specifieke plek te kijken, kun je met een kleine, slimme ingreep een bouwblok en zijn omgeving een complete opkikker geven. Die prikken samen helpen Heerlen weer leefbaar te maken.

In de loop van dit boek wordt met achtergrondhoofdstukken langzaam de weg geplaveid naar mijn ontwerp. Ik hoop dat jullie het met veel plezier zullen lezen.

Mieke van Herwijnen,
2 februari 2016

Een aantal van het atelier met Jos Bosman bij de opening van de expositie in Kunstencentrum Signe in Heerlen, oktober 2015.

samenvatting

In dit project is de uitdaging gezocht in het omgaan met leegstaande panden en daar een invulling aan geven die daadwerkelijk een kans van slagen zou kunnen hebben. Leegstand pak je niet zomaar aan met grootse gebaren, slooppartijen of grote nieuwe gebouwen die met hun ‘nieuwe’ functie ineens alle problemen moeten oplossen.

‘Roeien met de riemen die je hebt’; in dit geval de stad en het centrum dat wel degelijk op bepaalde plekken goed functioneert, druk is, sfeervol is, éigen is. Een stad met een aantal prachtige voorbeelden van architectuur van het ‘nieuwe bouwen’, met dank aan Frits Peutz. Een stad met een bijzonder mijnverleden, dat nog overal – misschien niet letterlijk – te voelen is. Een stad in een gebied dat helemaal niet zo Nederlands is, misschien juist wel bijna Duits. Waar het landschap begint te glooien, waar België en Duitsland al tastbaar zijn.

De oplossingen in dit project zijn speldenprikken in het speldenkussen Heerlen. Door naar de specifieke plek te kijken, kun je met een kleine, slimme ingreep een bouwblok en zijn omgeving een complete opkikker geven. Precies dié pijnpunten aanpakken. Die prikken samen helpen Heerlen weer leefbaar te maken.

In een vijf delen tellend verslag, komt een aantal onderwerpen naar voren, die samen het hele verhaal en de aanloop naar mijn ontwerp vormen. Een deel van de geschiedenis van

Heerlen komt aan bod; hoe Heerlen was ten tijde van de florerende mijnindustrie, hoe het stadscentrum zich in rap tempo ontwikkelde. Binnen die ontwikkelingen spelen de gebouwen en ontwerpen van Frits Peutz een prominente en indrukwekkende rol. Een tweede deel is hieraan gewijd.

Heerlen kampt, na het sluiten van de mijnen, met flinke leegstand, krimp en de gevolgen van – niet altijd succesvolle – grote ingrepen in de stad. Het derde deel gaat over de gevolgen van het verdwijnen van de mijnen. Een apart deel is gewijd aan fietsen en fietstoerisme, onder andere over de rol van Limburg in Nederland hierin en wat Heerlen als stad daaraan zou kunnen toevoegen.

Deze thema’s zetten aan het denken en nodigen uit om een strategie te bedenken, om te zoeken naar een manier van omgaan met de leegstaande panden in het centrum van Heerlen. Dit ontwerpproject is daarvan een voorbeeld. De kennis uit voorgaande delen maakt mijn ingreep in de stad een logisch gevolg van de gegevens en omstandigheden.

Het uiteindelijke ontwerp is een specifiek ensemble van gebouwen in een bouwblok in Heerlen. Een specifiek deel van de uitbreiding van het stadscentrum in de jaren ’30 heeft vanaf dag 1 mijn aandacht gegrepen, namelijk Pand Kneepkens.

In het bouwblok waar Pand Kneepkens deel van uitmaakt, zijn meerdere (deels) leegstaande panden. Een aantal van deze gebouwen ligt aan de Akerstraat. De vroegere verbinding van Pand Kneepkens met het in 1989 gesloopte voormalig ‘Magazijn De Zon’ én het feit dat min of meer tegenover Pand Kneepkens een aantal panden deels leegstaat, was voor mij reden om mijn speldenprik door te trekken, het bouwblok in en door, tot aan Akerstraat 18 en 18a.

Op de plek waar de ‘oude’ Akerstraat en het moderne stadscentrum uit de jaren ’30 elkaar tegenkomen in één bouwblok, een typische Heerlense ontmoeting, is mijn ingreep een impuls voor deze plek. Het fietshotel, de werkplaats, fietswinkel en –verhuur, de appartementen waarin oud en nieuw elkaar ontmoeten, de vele buitenruimtes; samen vormen zij het ensemble dat in dit specifieke bouwblok in Heerlen de speldenprik vormt, de pijnpunten aanpakt en het een bijzondere plek in de stad geeft.

inhoud

leegstand fietsen & peutz

voorwoord	p. 5
samenvatting	p. 8
inhoud	p. 11
uitleg opbouw boek	p. 13
deel I	
ontwikkeling heerlen t/m mijntijd	p. 17
groei, welvaart & winkelen	p. 23
verplaatsing winkelgebied	p. 31
deel II	
de invloed van peutz	p. 43
pand kneepkens	p. 47
tekeningen pand kneepkens	p. 53
deel III	
heerlen na de mijnen	p. 71
deel IV	
fietsen in limburg	p. 77
fietscultuur	p. 81
deel IV	
ontwerp	p. 89
tekeningen & maquettefoto's	p. 125
bibliografie & afbeeldingen	p. 163
dankwoord	p. 171

opbouw leegstand fietsen & peutz

Dit afstudeerverslag is opgebouwd uit verschillende delen; I t/m V. In deze delen komt een aantal onderwerpen naar voren, die samen het hele verhaal en de aanloop naar mijn ontwerp vormen.

In het eerste deel komt er wat geschiedenis van Heerlen aan bod; hoe Heerlen was ten tijde van de florerende mijnindustrie, hoe het stadscentrum zich ontwikkelde en de winkelgebieden en het epicentrum steeds van de ene naar de andere plek binnen het centrum werd verplaatst.

Binnen die ontwikkelingen spelen de gebouwen en ontwerpen van Frits Peutz een prominente en indrukwekkende rol. In deel II is dan ook aandacht besteed aan zijn werk en met name aan zijn ontwerp voor ‘Pand Kneepkens’.

Aan de florerende mijnindustrie kwam ook weer een einde. Heerlen en de hele regio heeft daar - na vier decennia - nog steeds last van. Heerlen kampt met flinke leegstand, krimp en de gevolgen van – niet altijd succesvolle – grote ingrepen in de stad. Deel III gaat over de gevolgen van het verdwijnen van de mijnen.

Een apart deel, deel IV, is gewijd aan fietsen en fietstoerisme. Een interview met wielrenliefhebbers, wat voor een rol Limburg hierin speelt in Nederland en wat Heerlen als stad daaraan zou kunnen toevoegen.

opbouw leegstand fietsen & peutz

Deze thema's zetten aan het denken en nodigen uit om een strategie te bedenken, om te zoeken naar een manier van omgaan met de – vaak prima, en soms zelfs prachtige – leegstaande panden in het centrum van Heerlen. Dit project is daarvan een voorbeeld, een speldenprik in het speldenkussen Heerlen. Dit soort kleine ingrepen kunnen echter samen Heerlen leefbaar houden.

In deel V komt uiteindelijk mijn ontwerp aan bod voor een specifiek ensemble van gebouwen in een bouwblok in Heerlen. Een voorbeeld van zo'n speldenprik. In de delen I t/m IV wordt met achtergrond de weg geplaveid naar het ontwerp toe. Door deze kennis wordt mijn ingreep in de stad een logisch gevolg van de gegevens en omstandigheden.

deel I

heerlen

deel I

ontwikkeling heerlen tot en met de mijntijd

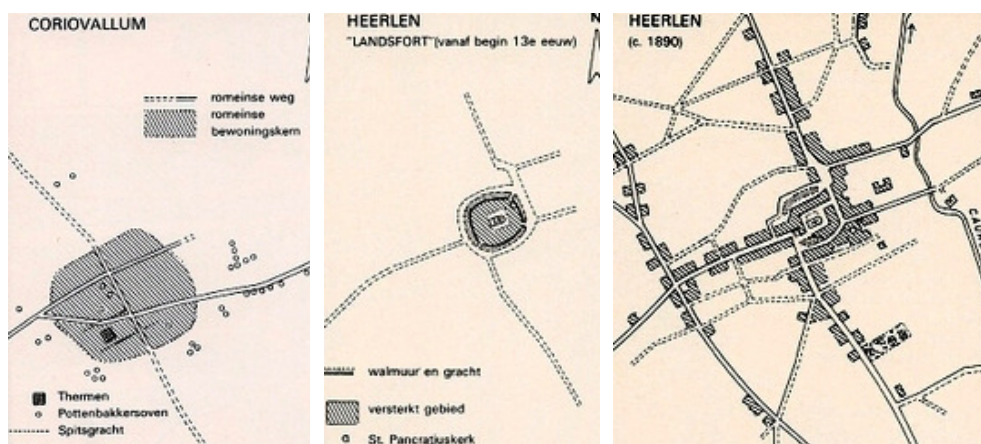
Door de mijnindustrie is Heerlen in zeer korte tijd gegroeid tot een moderne stad. In die jaren is heel erg veel gebouwd, maar is ook een deel van de historische bebouwing afgebroken. Hierdoor kun je, op een aantal straten na, niet zo gek veel zien van de historie van de stad.

Vóórdat Heerlen zo sterk is gegroeid, is het eeuwenlang een klein dorp geweest. Ook dat draagt natuurlijk bij aan het ontbreken van veel historische kenmerken en gebouwen in de stad. Anders dan we op het eerste gezicht vermoeden, gaat het verleden van Heerlen ver terug in de tijd.

Romeinse oorsprong

Zuid-Limburg heeft ongeveer vier eeuwen deel uitgemaakt van het Romeinse Rijk en lag in één van de meest noordelijke Romeinse provincies; Germania Inferior. De aanleg van de Via Belgica, een belangrijke militaire – en dus verharde – weg die van Boulogne sur Mer naar Keulen liep, was een belangrijke ontwikkeling. Hiermee werd het gebied verbonden met Gallië en daarmee met de rest van het Romeinse Rijk. Er ontstonden hierdoor twee strategische locaties op deze weg; op de plek waar de weg de Maas kruiste, werd een brug gebouwd en ontstond het huidige Maastricht.

Twintig kilometer naar het oosten, in de richting van Keulen, kruiste de Via Belgica een andere heirbaan; die van Aken naar Xanten. Op de kruising van de twee hoofdwegen ontstond de nederzetting Coriovallum, het huidige Heerlen.

Kaartjes met de ontwikkeling van Heerlen.
Bron: Gemeentatlas uit 1869, via heemkundevereniging
Heerlen

Doordat Zuid-Limburg steeds onder verschillende bewinden viel, is het lange tijd erg op zichzelf gericht. Daarbij had Limburg vruchtbare lössgrond, dus men kon uitstekend voor zichzelf zorgen.

Kadasterkaart oud-Heerlen circa 1850
Bron: Genealogie Limburg Wiki

Landbouw wordt vanaf de Romeinse tijd erg belangrijk voor de regio. Al in de ijzertijd verbouwden boeren voedsel op de vruchtbare lössgrond, maar enkel genoeg om zelf te kunnen overleven. Doordat Coriovallum vlakbij de grens van het Romeinse Rijk ligt – de Rijn – en aan die grens flink wat Romeinse troepen gelegerd waren, is er in de Romeinse tijd meer voedsel nodig dan alleen voor de bewoners. Óók het ontstaan van steden, waar de bewoners niet zelf de grond en de middelen hadden om hun voedsel te produceren, droeg bij aan de grotere vraag naar voedsel en dus landbouw.

Er zijn dan ook rondom Heerlen resten gevonden van grote boerderijen uit deze periode.

In de Romeinse tijd had Heerlen zo'n 5000 inwoners en was daarmee, na Nijmegen, de grootste Romeinse stad van Nederland. Heerlen had dus toen meer inwoners dan dat het daarna een lange tijd, tot ver in de negentiende eeuw, heeft gehad.

Middeleeuwse burcht

Wel bleef de nederzetting na de Romeinse tijd bewoond. De landbouw bleef belangrijk in de regio en Heerlen kreeg als dorpje gestalte door de verschillende boerenhoeven en molens langs de dalen van de Caumer-, Schandeler- en Geleenbeek.

In 1244 kreeg de Heerlen toestemming om de reeds aanwezige versterking, op de resten van

de Romeinse nederzetting, om te bouwen tot een beter verdedigbare plaats, het landsfort. De structuur van deze burcht is nog steeds te herkennen in de bebouwing en het stratenplan op en rondom het Pancratiusplein.

In 1441 werd Heerlen een 'heerlijkheid'; een naam voor een stukje land dat onder het feodale stelsel viel, zoals heel Zuid-Limburg een lappendeken was van dit soort stukjes land; heerlijkheden die werden beheerd door leenheren en leenmannen. Het stadje viel gedurende een aantal eeuwen onder verschillende heerschappijen – Brabant-Bourgondië, het Habsburgse rijk, de Republiek der Verenigde Nederlanden, terwijl naastliggende heerlijkheden juist onder bewind van de Spanjaarden vielen, later Limburg als geheel onder de Fransen – totdat Limburg en dus Heerlen in 1813 deel gingen uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden.

Dorps tot ver in de negentiende eeuw

Doordat heel Limburg steeds onder verschillende bewinden is gevallen, is het vrij op zichzelf gericht. Heerlen en zijn omgeving had vruchtbare grond, dus men kon uitstekend voor zichzelf zorgen. Voor specifieke diensten die niet in Heerlen te vinden waren, ging men eerder naar Aken of Luik, ook al was Limburg deel van Nederland. De verbindingen met de rest van Nederland waren ook tot het midden van de negentiende eeuw slecht. Limburg kent weinig waterwegen en de kwaliteit van de landwegen was minimaal,

Heerlen groeide uit van dorp tot stad.

vooral in de winter of in de regentijd.

Hierin kwam verandering met de opkomst van de mijnindustrie. Er moesten kolen worden vervoerd en arbeidskrachten moesten worden aangetrokken, dus het eerdere ‘isolement’ moest worden opgeheven. In 1896 werd Heerlen met een spoorweg met de rest van Nederland verbonden.

Mijnindustrie

Zuid-Limburg was tot eind negentiende eeuw dunbevolkt en voornamelijk op landbouw gericht. Heerlen was in 1900 nog een dorp met zo’n 6000 inwoners. De grootschalige mijnbouw bracht drastische veranderingen voor de streek met zich mee en in amper twintig jaar tijd verandert de streek in het industriële centrum van Nederland. Tussen 1900 en 1930 groeide Heerlen, samen met de mijnindustrie, stormachtig en in 1930 was het inwoneraantal gestegen naar ongeveer 33.000.

De Katholieke Kerk ziet huisvesting als een belangrijk instrument om de mijnwerkers tevreden en katholiek te houden. In 1911 wordt de katholieke woningbouwvereniging ‘Ons Limburg’ opgericht en er worden steeds meer mijnwerkerskoloniën gebouwd. De nieuwe bevolking van de mijnstreek bestond deels uit buitenlandse mijnwerkers die met hun families naar Heerlen en omstreken kwamen en die waren niet vanzelfsprekend katholiek. Ook kwamen er allerlei ‘Hollanders’ werken

in de mijnstreek. De Katholieke Kerk is toen verschillende, kleinere mijnwerkersdorpjes gaan bouwen om samenklontering van andere geloven en overtuigingen (zoals het socialisme) te voorkomen.

Architect Jan Stuyt heeft hierin een grote rol gespeeld en ontwierp circa 3000 woningen in tien jaar tijd. De mijnwerkerskoloniën waren geïnspireerd op Engelse tuindorpen; met veel ruimte, korte straten, lage woningen, diepe tuinen en veel groen, als compensatie voor het werk in de donkere en benauwde mijnen. Met de aanleg van een openbare elektriciteitsvoorziening, drinkwaterleidingnet en riolering maakte de stad zich verder op voor stedelijke groei.

De sterk toegenomen bevolking moest natuurlijk ook in haar levensonderhoud kunnen voorzien. In Heerlen kwamen kantoren, warenhuizen, winkels, banken en uitgaansgelegenheden. Heerlen groeide uit van dorp tot stad.

Na de oorlog maakt de mijnbouw zijn grootste bloeiperiode door. Voor de wederopbouw van Nederland zijn kolen nodig, veel kolen. En daarmee groeide ook Heerlen vrolijk verder.

Eind jaren vijftig kwam er aan deze groei echter langzaam een einde. De ene ‘kolencrisis’ na de andere kwam voorbij, kolen uit het buitenland werden steeds goedkoper en andere energiebronnen als aardgas en olie wonnen terrein.

De mijndirectie ziet er geen gat meer in en in 1965 is het zover: in de stadsschouwburg in Heerlen zegt Joop den Uyl, minister van Economische Zaken, het hardop ten overstaan van honderden mijnwerkers: de mijnen gaan dicht. In 1974 moet de laatste mijn sluiten.

deel I

groei welvaart & winkelen

Voordat de mijnen sloten, groeide Heerlen dus hard. Het landschap van Zuidoost-Limburg werd beheerst door de twaalf steenkoolmijnen, met hun massieve koeltorens en schachtgebouwen. En uiteraard door de komst van de tienduizenden daarbij horende mijnwerkers.

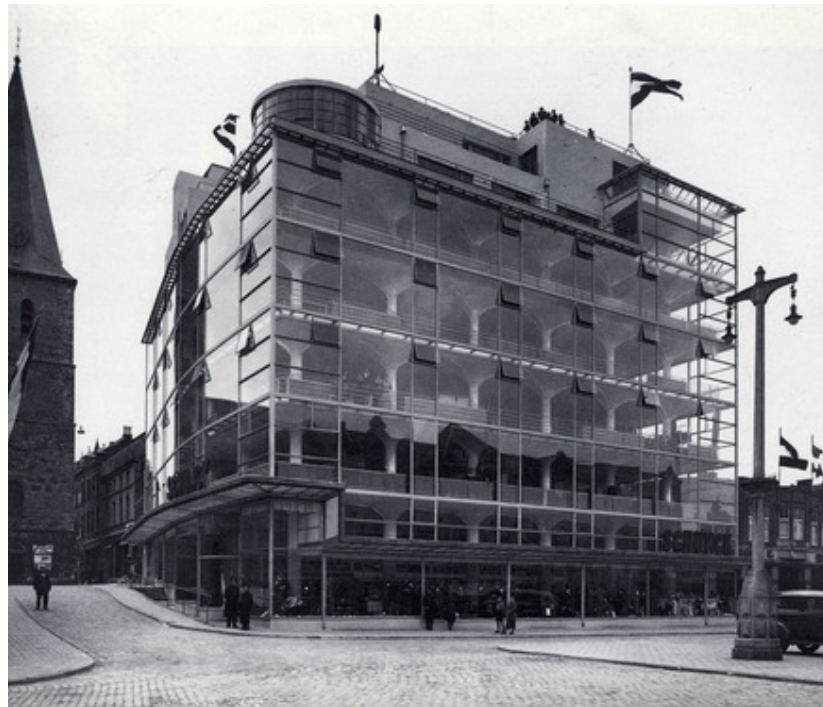
De kolenkoorts doet het inwonertal van Heerlen exploderen: van de eerder genoemde 6.000 in 1900 tot 78.000 in 1965. Kerk en staat maakten zich zorgen over deze explosieve groei en besloten de touwtjes stevig in handen te houden. En met succes; er ontstonden geen sloppenwijken, geen massale ontsporingen, het socialisme was buiten de deur gehouden en Heerlen bleef keurig katholiek.

De stad Heerlen, het centrum van de streek, groeide door de florerende mijnindustrie uit tot één van de rijkste steden van Nederland.

Winkelstad

De streek straalt van trots. Icoon van de voorspoed is het Glaspaleis van Frits Peutz uit 1933. Met zijn nieuwe, moderne en transparante uiterlijk trekt dit warenhuis van Schunck tot ver in Duitsland de aandacht.

Heerlen was een echte winkelstad en durfde te vernieuwen, geen enkele stad had toen zoveel warenhuizen als Heerlen. Ook verdienden de mijnarbeiders relatief veel geld en dat droeg bij aan het florerende winkelhart van Heerlen.

Modehuis Schunck. Het Glaspaleis van Peutz. Midden jaren '30, vlak na de opening. Bron: nai.nl

“Mijnwerkers waren big spenders: tijdens de gloriejaren liep de Mijnstreek voorop in televisiedichtheid en eigenwoningbezit.”

Interieur Schunck in de begintijd.
Bron: facebookpagina Heerlen Heële

“Het vak van zo’n koempel was afmattend, maar zijn leven goed. Houwers, de ondergrondse vakmannen bij uitstek, waren de bestbetaalde arbeiders van het land. Ze verdienden meer dan het hoofd der school”¹

“Mijnwerkers waren big spenders: tijdens de gloriejaren liep de Mijnstreek voorop in televisiedichtheid en eigenwoningbezit.”¹

Winkelen in de jaren ‘50 en ‘60, waarin de mijnindustrie op zijn top was.

Jan Meijer op de website heerlenvertelt.nl over Kerstmis in Heerlen in de jaren ‘50 en ‘60:

“... Kerstmis in Heerlen was toen een belevenis. De koopavonden werden druk bezocht. De winkels waren rijkelijk gevuld met duizend en één artikelen. Je ging gewoon, of je wat nodig had of niet. Gewoon kijken of kopen.”²

en verderop:

“Vooral de mijnwerkers lieten veel geld achter in Heerlen. Meestal was voor hun (sic) de dagen voor Kerst de groten (sic) betaaldag. De pap, de mam en de kinderen werden dan helemaal opnieuw aangekleed. De inkopen voor de Kerst, daar werd ook niet op een kwartje gekeken. Jenever, wijn, bier, zuurvlees, konijn of fazant, dat waren artikelen die je normaal in het jaar niet kocht.”²

“Kerst koopavonden (sic) dat was een must. De mensen kwamen uit alle wind hoeken (sic) met de bus LTM, IAO en de EBAD. Uit Kerkrade, Brunssum, Meezenbroek en noem maar op. Ook kwamen de mensen met de fiets, brommer en ook te voet.”²

Heerlen werd door de mijnbouw en groei een van de meest welvarende regio’s van Nederland. De grote, nieuwe warenhuizen, zoals Schunck, Hollenkamp en Kapé trokken mensen vanuit de hele regio.

1. Willibrord Rutten van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, in Elsevier

2. Jan Meijer in een reactie op heerlenvertelt.nl

Het bonbonhuis van van der Tuyn op de Stationstraat
eind jaren '40/begin jaren '50. Bron: facebookpagina
Heerlen Heële

Etalage van Wittenveen in Heerlen, 1959.
Bron: heerlenvertelt.nl

deel I

verplaatsing winkelgebied

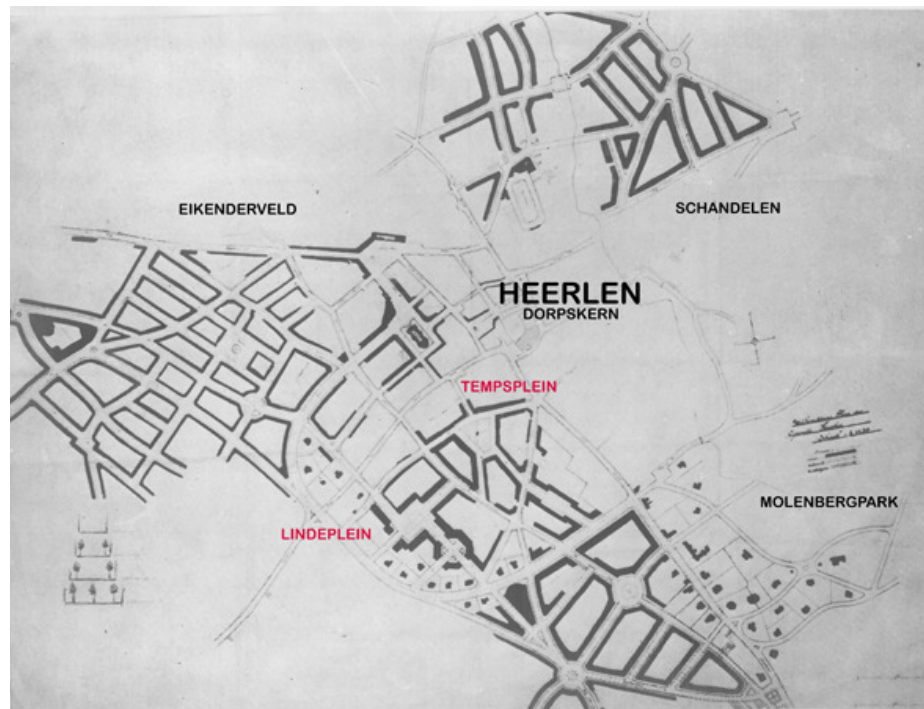
Van Grunsven, Klijnen en Peutz

Bij het aantreden van Burgemeester van Grunsven in 1926 was de enorme groei van Heerlen al op gang gekomen, maar daardoor was er ook al sprake van ‘groeistuipen’. Van Grunsven zorgde samen met architect Frits Peutz en stedenbouwkundige (en architect) Jos Klijnen voor de succesvolle metamorfose van dorp tot stad.

Tot die tijd was er geen sprake geweest van een doelbewuste stadsplanning, vooral de grondprijzen waren bepalend geweest. De Engelse tuinsteden dienden als voorbeeld, die sloten aan bij de wens om het katholieke en ‘Limburgse’ karakter van de regio te behouden. Dit uitte zich voornamelijk in de mijnwerkerskoloniën, dichtbij de mijnen en niet per se dichtbij het centrum. Op een deel van de uitbreidingen van Jan Stuyt na, die wél aan het centrum van de stad grensden.

Van Grunsven nam een nieuwe stedenbouwkundige in dienst, Jos Klijnen. Hij moest vanuit de bestaande situatie Heerlen aan de eisen van een moderne stad laten voldoen. Ook hij was, net als Stuyt, voorstander van veel groen in de stad, maar zorgde er wel voor dat de bestaande koloniën langzaam aan elkaar werden gesmeed.

De burgemeester wilde van Heerlen een moderne stad maken, waarin de bevolking niet alleen zou werken, maar ook kon ontspannen.

Kaartje Jan Stuyt uit 1912. Bron: heerlenvertelt.nl

Uitsneden uit kaarten uit 1925 (boven) en 1960 (onder)
Bron: watwaswaar.nl

De mogelijkheden voor zo'n nieuw, modern stadshart lagen achter het oude gemeentehuis. De komst van de HEMA naar Heerlen, was hierin de eerste katalysator.

De HEMA was oorspronkelijk op het Pancratiusplein gepland, maar opende zijn deuren uiteindelijk in 1939 aan de nieuwe dr. Poelsstraat, hiervoor had de burgemeester zich flink ingezet. Ook was tegelijkertijd begonnen met de bouw van Pand Kneepkens, een warenhuis voor woninginrichting, kleding en textiel, naar ontwerp van Frits Peutz. Hierover later meer.

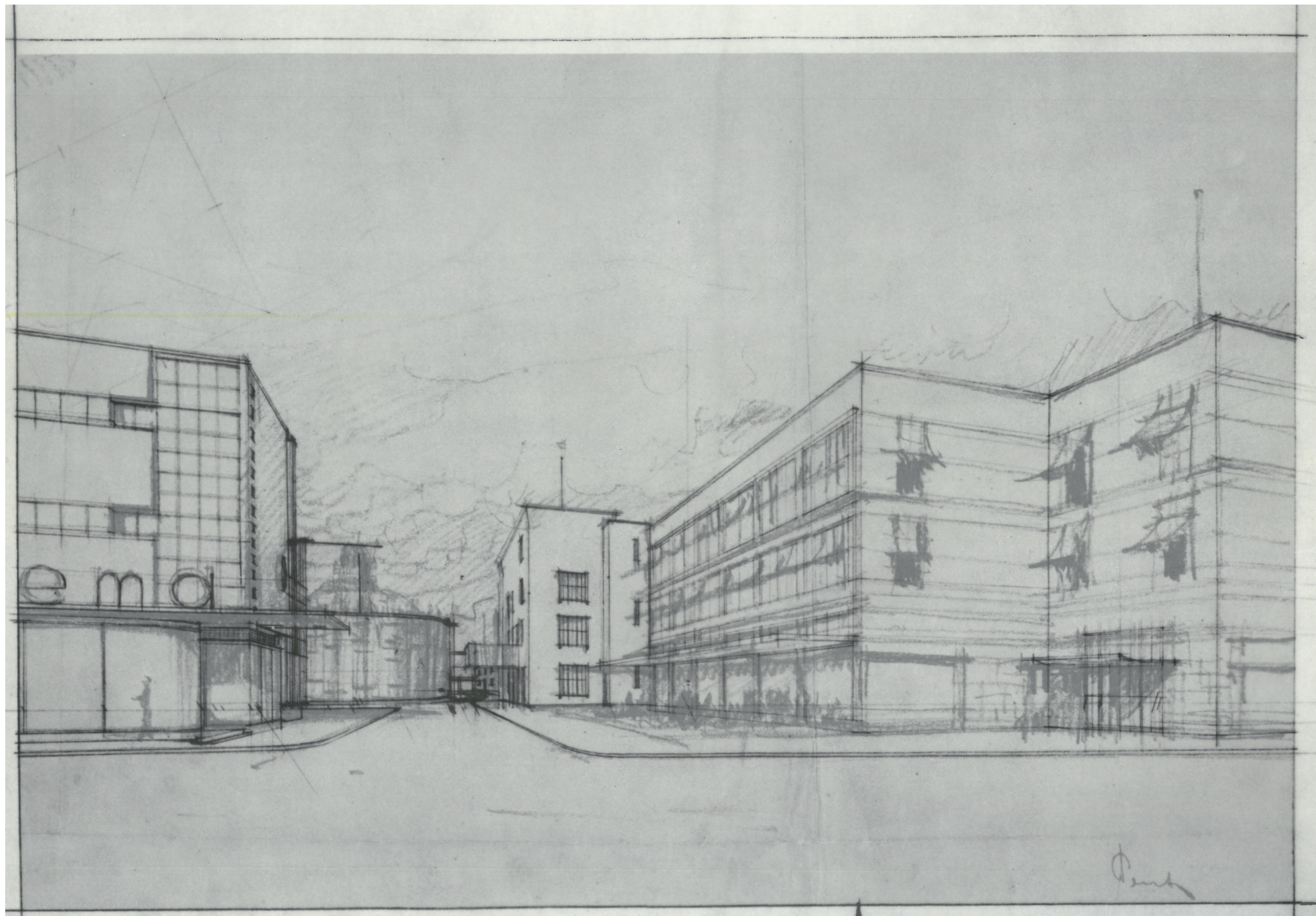
In 1938 was aan de noordzijde van het nieuwe 'plein', toen nog meer een vlakte of 'liefkozend' moeras genoemd, begonnen met de bouw van een nieuw raadhuis voor de grotere, moderne stad. Het oude raadhuis had zijn ingang aan de Geleenstraat, maar de ingang van het nieuwe raadhuis zou aan de 'achterkant' komen, aan het nieuwe plein. Nu moest alleen nog de doorbraak worden gemaakt naar de Geleenstraat - een eis van de eigenaar van de HEMA - en het plaatje was compleet.

Het plan Coriovallum

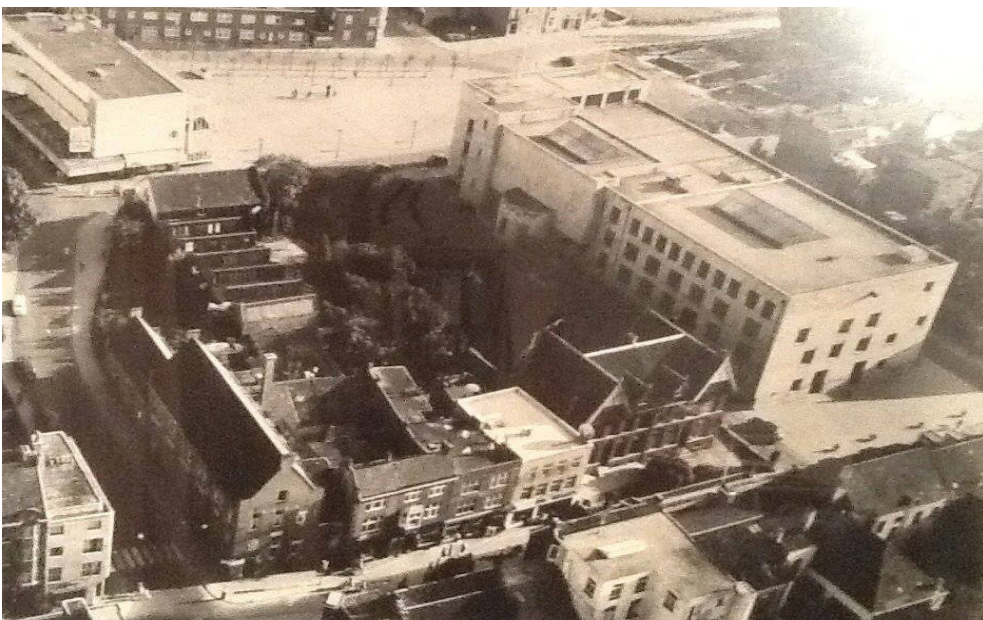
Vanaf midden jaren '30 liepen van Grunsven, Klijnen en Peutz rond met plannen voor het nieuwe raadhuisplein, het nieuwe, moderne centrum voor de hele mijnstreek. Er zijn vele, vele tekeningen van Peutz' hand van het raadhuis, het plein en de bebouwing eromheen.

De Tweede Wereldoorlog gooide echter roet in het eten. Na de oorlog was wederopbouw het belangrijkste. Een deel van plan Coriovallum was de sloop van een aantal woningen, om er een hotel, kantoren en winkels voor in de plaats te zetten. Dit was, gezien de woningnood én de beperkte middelen zo vlak na de oorlog, niet aan de orde. Toen er eenmaal wel geld voor was, was het hele plan achterhaald en waarschijnlijk speelden toen ook al de onzekerdere toekomst voor de steenkolenindustrie een rol.

De eerder geplande kapel, het theater en cultureel centrum aan het plein waren dus van de baan. Wél was het een echt winkelgebied geworden, waar later ook de V&D en de C&A zicht vestigden.

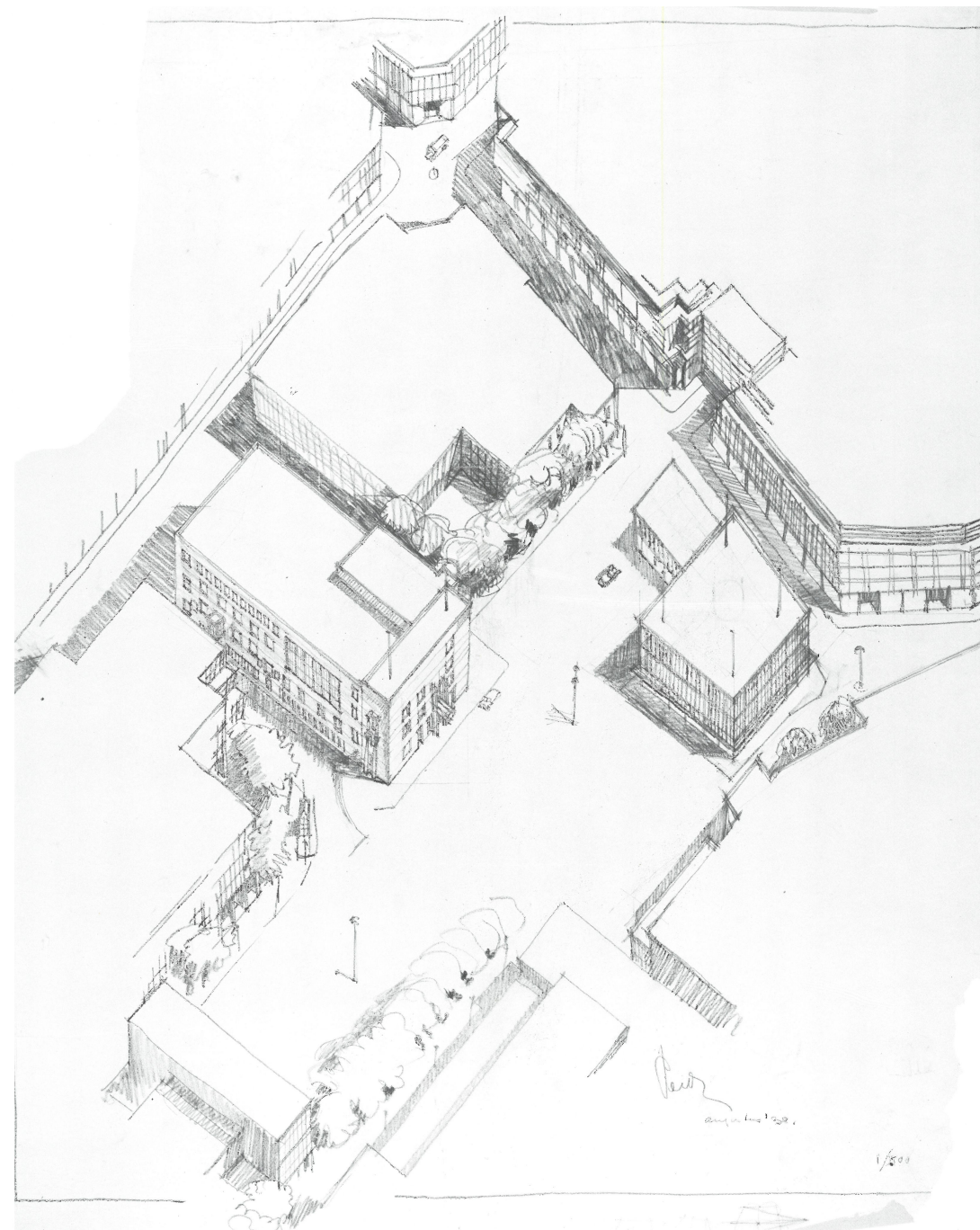

Tekening Frits Peutz voor het Raadhuisplein
Bron: FPJ Peutz, Architect 1961-66.
Verzameling tekeningen TH Eindhoven 1982

Boven: Luchtfoto Raadhuisplein, begin jaren '40
Bron: boek 'Het centrum van de mijnstreek en het spoor van de avant-garde'

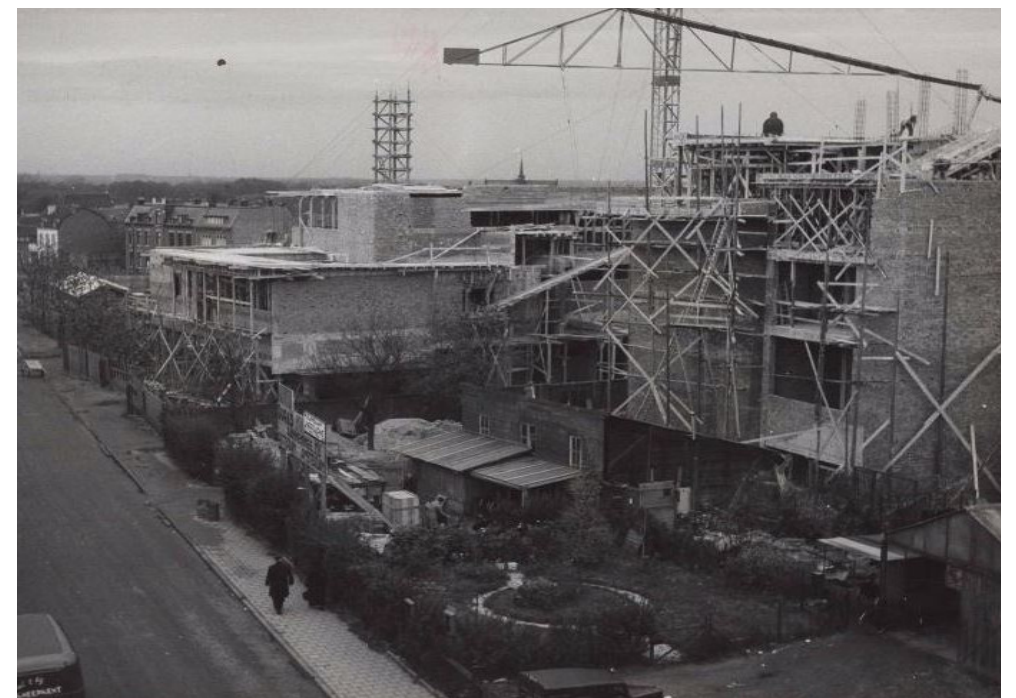
Onder: Luchtfoto Raadhuisplein, begin jaren '40
Bron: Rijkheyt

Tekening Peutz, ontwerp Raadhuisplein, Plan Coriovallum. Bron: FPJ Peutz, Architect 1961-66.
Verzameling tekeningen TH Eindhoven 1982

Foto's bouw HEMA en Pand Kneepkens, 1939.
Bron: Rijckheyt

Foto's bouw HEMA en Pand Kneepkens, 1939.
Bron: Rijckheyt

HEMA, jaren '50 of '60
Bron: Rijkheyt

Ansichtkaart met de HEMA, jaren '40
Bron: facebookpagina Heerlen Heële

deel II
peutz

deel II

invloed van frits peutz in heerlen

In het deel hiervoor werd al duidelijk dat burgemeester van Grunsven, stedenbouwkundige Klijnen en architect Peutz samen werkten aan een modern Heerlen. In de stad zijn ontzettend veel projecten van Peutz te vinden, nog steeds. Deze bijzondere hoeveelheid gebouwen van zijn hand, destijds in een verder redelijk traditionele, katholieke stad, heeft hij waarschijnlijk alleen kunnen realiseren door de invloed van - en het blinde vertrouwen dat Van Grunsven in Peutz had.

Hét icoon van Heerlen, juist ook nu, is het Glaspaleis, of modehuis Schunck. Dit was de doorbraak van Peutz in 1933. Het gebouw staat tegenwoordig op de lijst van de duizend belangrijkste gebouwen van twintigste eeuw de door de ‘Union Internationale des Architectes’.

Frits Peutz was een veelzijdig architect en hij hanteerde verschillende stijlvormen. Hij had een sterke affiniteit met het Nieuwe Bouwen, maar steeds met een duidelijk eigen interpretatie. Hij schuwde daarbij zeker geen traditionele elementen. Peutz had lak aan ‘stijlregels’ en maakte ontwerpen die wat hem betreft het best passend waren in die specifieke situatie en context. Daardoor kun je, naast zijn ‘moderne’ gebouwen zoals het Glaspaleis en een aantal van zijn woningen, net zo goed Griekse zuilen en rijkelijk geornamenteerde balustrades in zijn werk terugvinden.

Peutz had lak aan stijlen en hokjes

Detail Raadhuis Heerlen. Bron: Ton van Mastricht

Interieur Raadhuis Heerlen. Bron: Archined

Raadhuis Tegelen. Bron: Archined

Peutz realiseerde bijvoorbeeld ook één van de eerste kerken van beton, de Moeder-Annakerk in Heerlen. Dit leidde tot erg veel kritiek vanuit tradionalistische kringen, maar werd uiteindelijk toch gepubliceerd in het Katholieke Bouwblad.

Peutz hanteerde in zijn werk een geheel eigen idioom: moderniteit met eigen toevoegingen, en in Heerlen kreeg hij de kans om de veelzijdigheid in zijn ontwerpen en gebouwen tot uiting te brengen.

“De tegenstrijdigheden in zijn werk maakten hem moeilijk plaatsbaar. Voor tijdgenoten, maar ook in de architectuurgeschiedschrijving. Pogingen hem in het vooruitstrevende dan wel traditionalistische kamp te trekken liepen stuk op de ‘onzuiverheid’ van zijn ontwerpen.”³

3. BONAS, lunchpresentatie uitgave ‘Architect F.P.J. Peutz (1896-1974) Romantisch rationalist.’

deel II

pand kneepkens

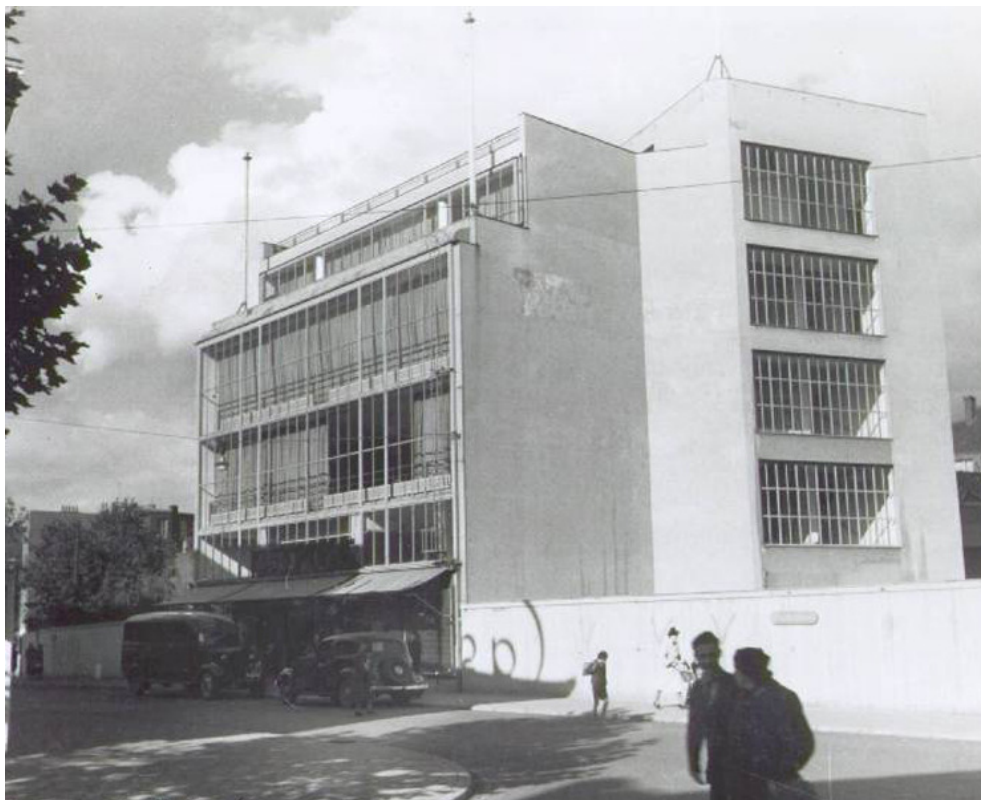
Na de renovatie in 2004 is het Glaspaleis in gebruik als cultureel centrum, waarin de bibliotheek van de stad, exposities, een lunchroom aan het Pancratiusplein en een restaurant op de bovenste verdieping met dakterras en daarmee zicht over de hele stad, zijn gevestigd. Een fantastisch gebouw, een iconisch voorbeeld van het nieuwe bouwen, dat nu ook de waardering krijgt die het verdient.

Ook het grootste deel van de andere gebouwen van Peutz in Heerlen functioneert nog steeds. Denk hierbij aan het Raadhuis, de stadsschouwburg, het Royal theater, de Moeder Anna Kerk, verschillende winkelpanden en woningen.

Helaas krijgt niet iedere 'Peutz' de behandeling die het verdient. Pand Kneepkens, het textielwarenhuis van de concurrenten van Schunck, uit 1939 aan de Dr. Poelsstraat staat bijvoorbeeld al jaren leeg.

In 2007 is er en likje verf overheen gehaald en zijn er flinke appartementengebouwen naast gezet. Pand Kneepkens zelf is hierin 'misbruikt' als entree, trappenhuis en parkeergarage. Verder wordt de begane grond gebruikt door kunstenaar Theo Lenartz en staat de rest van het pand leeg.

Doodzonde.

Pand Kneepkens, begin jaren '40. Bron: Heritage Revival

In 1912 Kreeg de familie Kneepkens toestemming om een winkelhuis met bovenwoning te bouwen aan de Akerstraat 22. In 1915 opende het zijn deuren en vlak daarna werd het magazijn al uitgebreid.

De winkel was gespecialiseerd in woninginrichting, textiel, manufacturen, behang en had een eigen stoffeerderij en heette toen nog 'Magazijn De Zon'.

Uiteindelijk wilde Firma Kneepkens doorgroeien. Als eigenaren van een winkel die onder andere in textiel handelde, net als de concurrent Schunck, konden zij niet achterblijven en wilden ze ook een modern, ruim warenhuis. Niet meer de ouderwetse winkel waarin de klant werd geholpen door iemand achter de toonbank, maar een ruime en lichte winkel, waarin iedereen kon rondlopen, en alle waar goed kon bekijken.

Pand Kneepkens heeft een kenmerkende vliesgevel met terugkerend stijl- en regelwerk, die los van de constructie is geplaatst en zich over drie verdiepingen uitstrekt. De constructie bestaat uit paddenstoelkolommen, die vloeiend overgaan in de verdiepingsvloeren. Op de begane grond wordt de ingang geflankeerd door inpandige etalages. Vanwege deze kenmerken is de vergelijking met het Glaspaleis snel gemaakt.

In 1939 wordt het 'kleine glaspaleis' naar ontwerp van Peutz – niet geheel verrassend, met de concurrent in ogenschouw - aan de dr. Poelsstraat gebouwd, achter de bestaande winkel, met de voorkant gericht op het nieuwe plein en de HEMA die op hetzelfde moment wordt gebouwd.

"Kneepkens was een bekende winkel in Heerlen, maar wat er verkocht werd weet ik niet meer." ⁴

- Bert Nijkamp

Boven: Dr. Poelsstraat eind jaren '50. Bron: Rijkheyt

Onder: Pand Kneepkens met oude C&A ernaast, jaren '70. Bron: Rijkheyt

4. Bert Nijkamp op heerlenvertelt.nl

deel II

tekeningen
pand
kneepkens

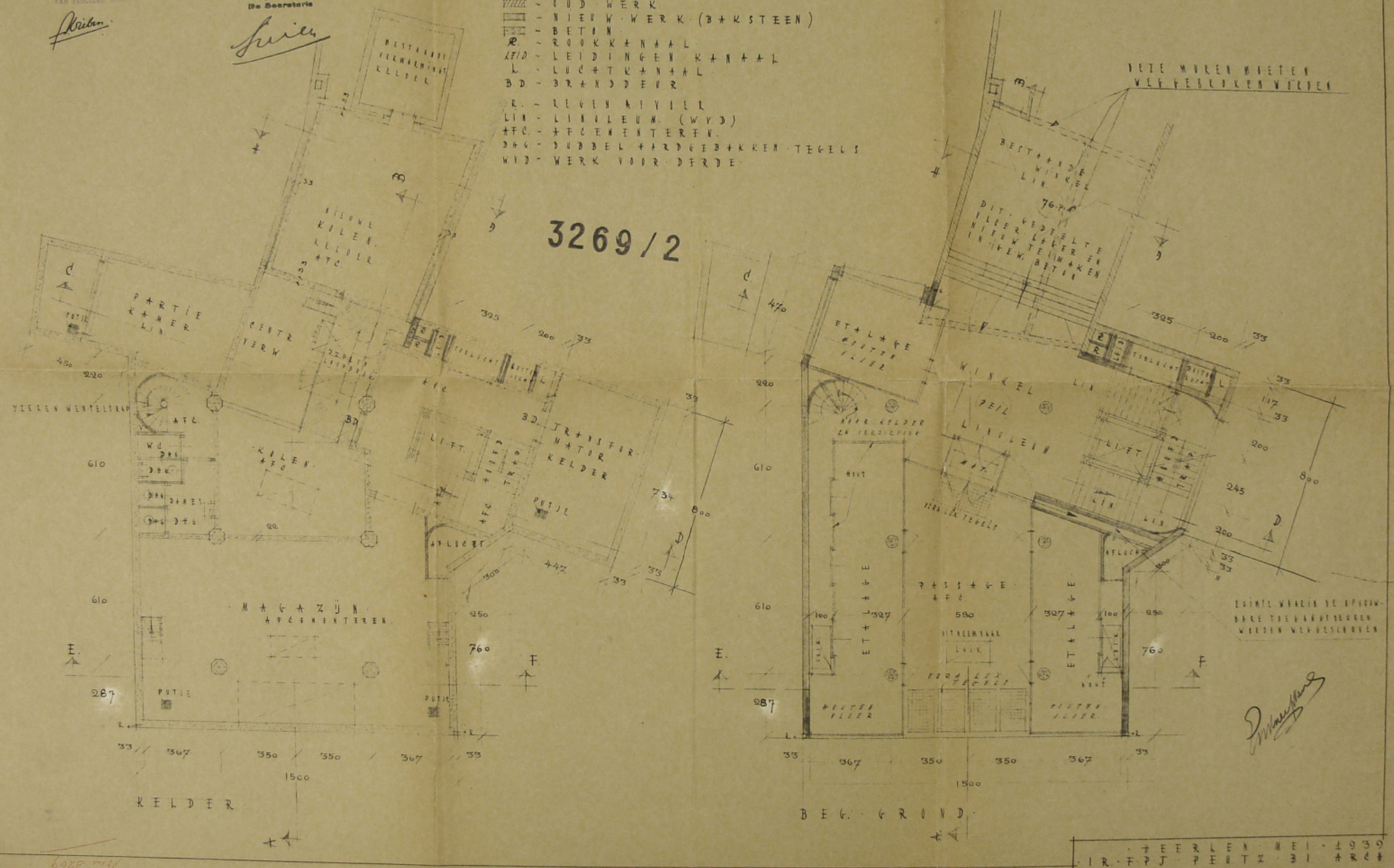
*Bron komende zes afbeeldingen: Rijckheyt,
bouwdossiers, Heerlen*

D I J I E R N-100
S C # A A L-1A100
B L A D N-2

Bevoegd bij besluit van
Burgemeester en Wethouders van Haarlem
dd. 5 MEI 1939
mij bekend,
De Secretaris
Krisen
Smies

- TOELICHTING
- VIER - OUD WERK
 - NIEUW WERK (BAKSTEEN)
 - BETON
 - R - ROOKKANAL
 - LEID - LEIDINGEN KANAAL
 - L - LUCHTKANAAL
 - BD - BRANDDEUR
 - R - RUGEN AFVILL
 - LIN - LINOLEUM (WVD)
 - AFC - AFGENTERTEN
 - 346 - DUBBEL HARDGEBAKKEN TEGELS
 - WID - WERK VOOR DERDE

3269/2

D I J T I E N N° 100
S C # A A L 1+100
B L A D N° 3.

Nr. 3269

DE DIRECTIE
VAN PUBLIEKE WERKEN

Beheert bij besluit van
Burgemeester en Schepenen van Heerlen
dd. 6 MEI 1939

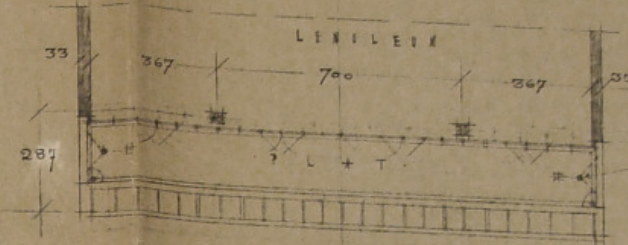
mit beand.
De Secretaris

Abria

Guier

- TOELICHTING
- OUD WERK
 - NIEUW WERK (BAKSTEEN.)
 - BETON
 - 2 - ROOKKANAAL
 - LEIDINGEN KANAAL
 - LUCHTKANAAL

VALSTRADE IN HEERLEN LIN. - LIN. LEEM (W.V.D.)
HET LUCHTKANAAL DEEL - DIBBEL HET ROOKKANAAL
MET SCHROEFDEUR EN DEEL 5/11' W.V.D. - WERK VIER DERDE.

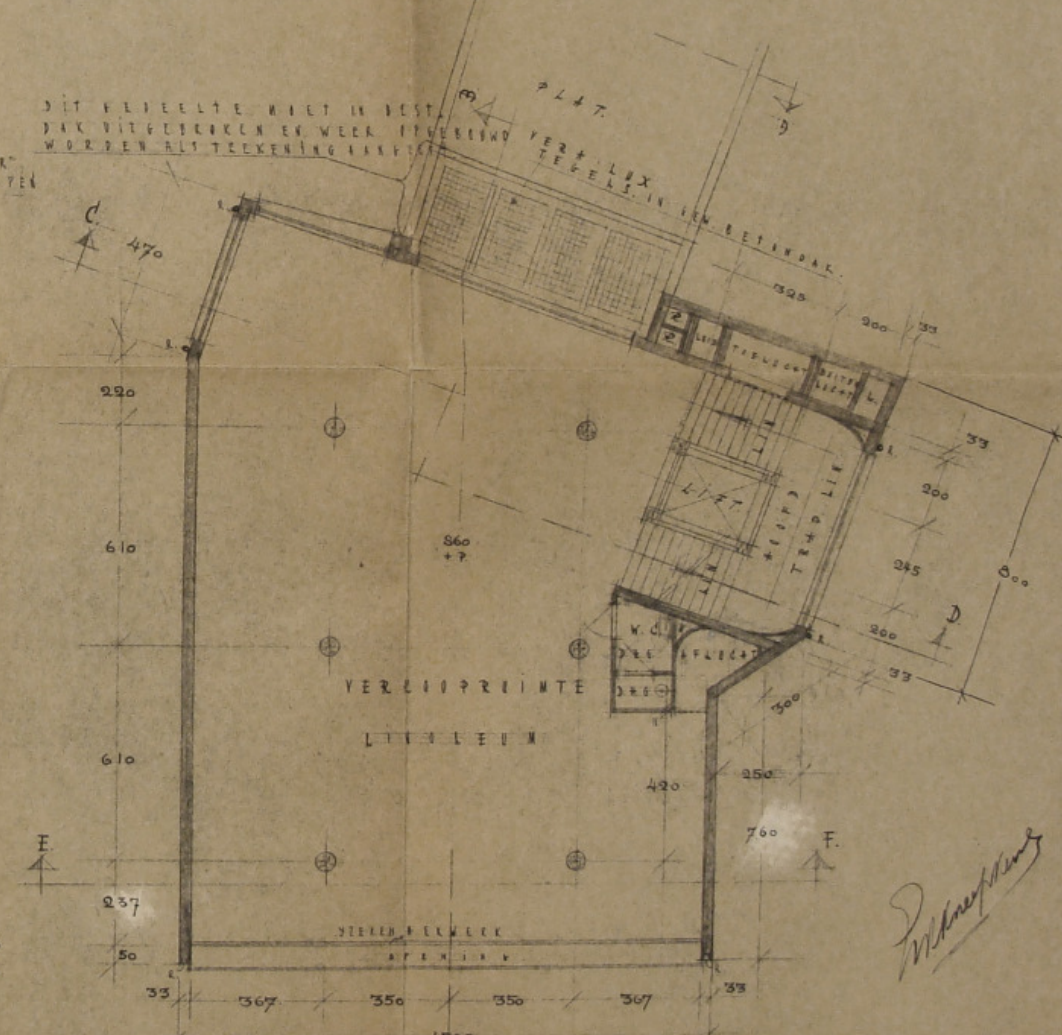
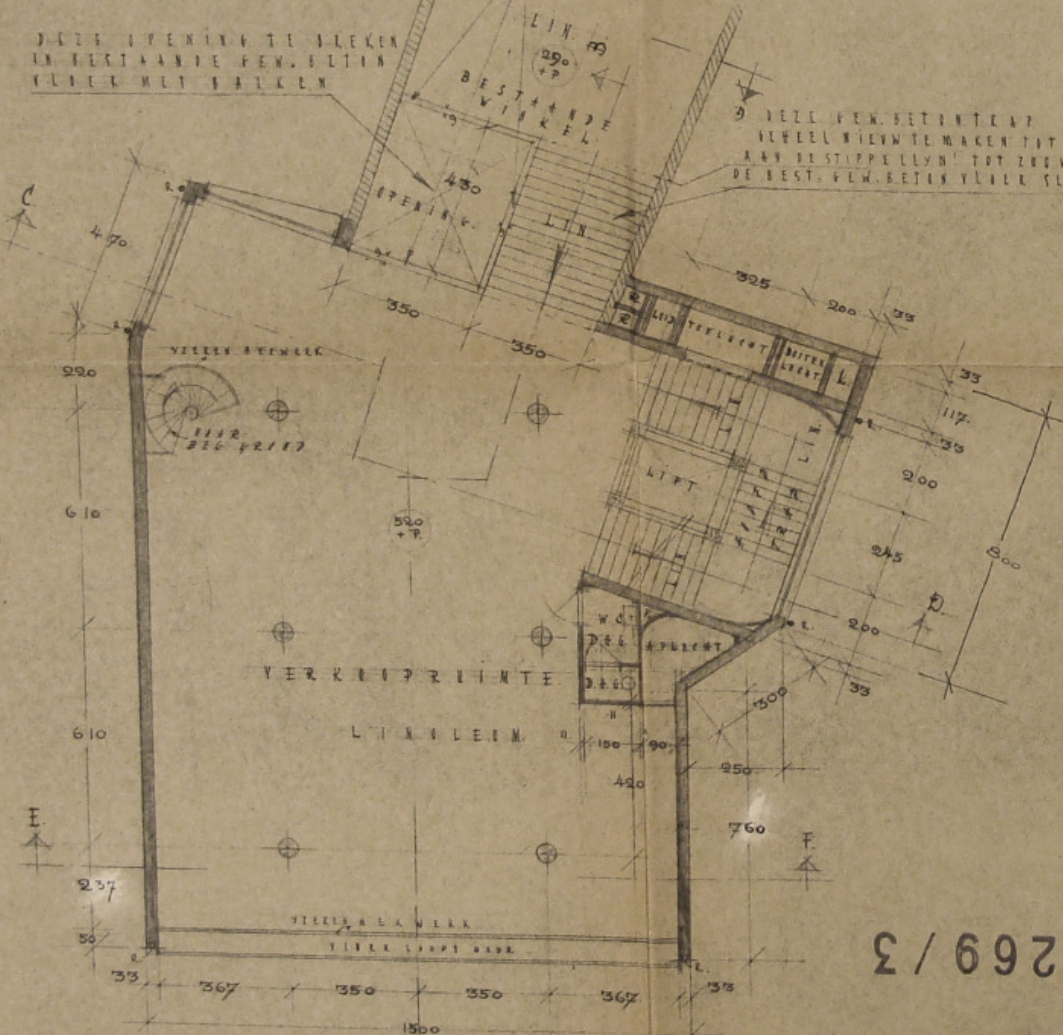

3^E VERDIEPING
VERDER ALS 2^E VERD.

DEZE VERBODEN TE WERKEN
IN VERBODENHEID VAN HET
VLUIT MET BALKEN

DEZE VERBODEN TE WERKEN
IN VERBODENHEID VAN HET
VLUIT MET BALKEN

DEZE VERBODEN TE WERKEN
IN VERBODENHEID VAN HET
VLUIT MET BALKEN

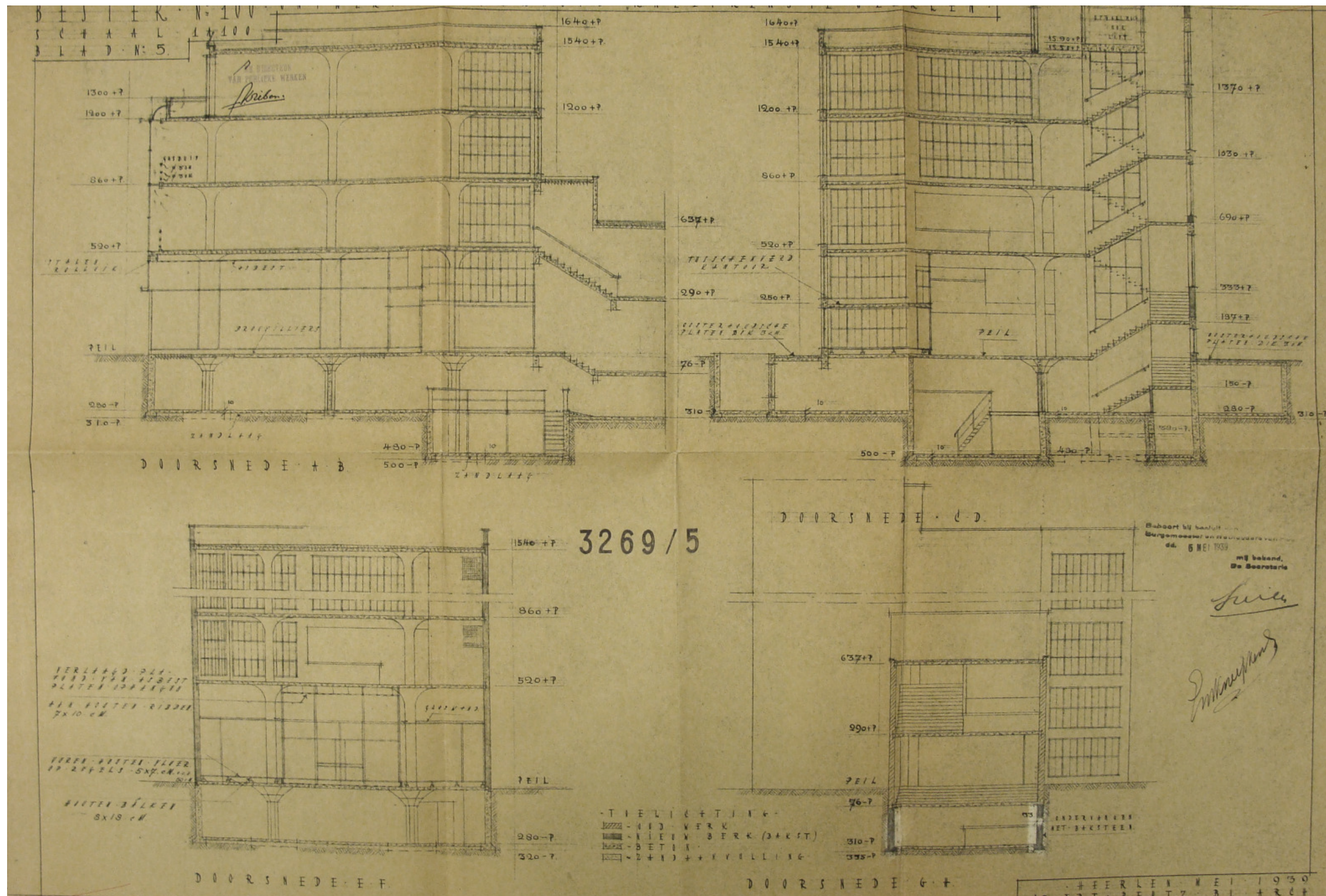

3269/3

W. J. Peutz

HEERLEN MEI 1939
IR. F. J. PEUTZ DI. ARCHT

61

DE DIRECTEUR
VAN PUBLIEKE WERKEN

L. Bieber.

Behoort bij boekuit van
Burgemeester en wethouders van Lelystad
ed. 6 MEI 1939

mij bekend,
De Secretaris

Price

BEKLEED 186 188
BRADFIELD 1825 -
ITZEX 244728 704

KNEPKENS

3269 / 6

WATERBURY

ASTER LITERIS

· Y O O R G E I V I L

REF ID: A5112
Z 112.1:16 p.10.4

WATER DICT
+ FPLEISTEREN

R. Z Y G E Y E L

95

1 + 2 2 1 7 7 7 1

GIFT + S F + T.
PLEISTER L. N. 4443
KISTER + TISCHE PLATEN
3/11/10 L. 444 3.08.

1212TH
 2013JE
 430H.

GETZ KZ 18 52FRF
3015 18-11THZ 219
4241F ALTEER
8 CM 18K

2 E T + 1 L 1
 2 E T + 1 L 2
 1 A 10

ALLE BUITEN MUREN
VATERDICHT AFPLEISTEREN.

4423575E1.

 $1640 + ?$

1640+7

1117

22

4112

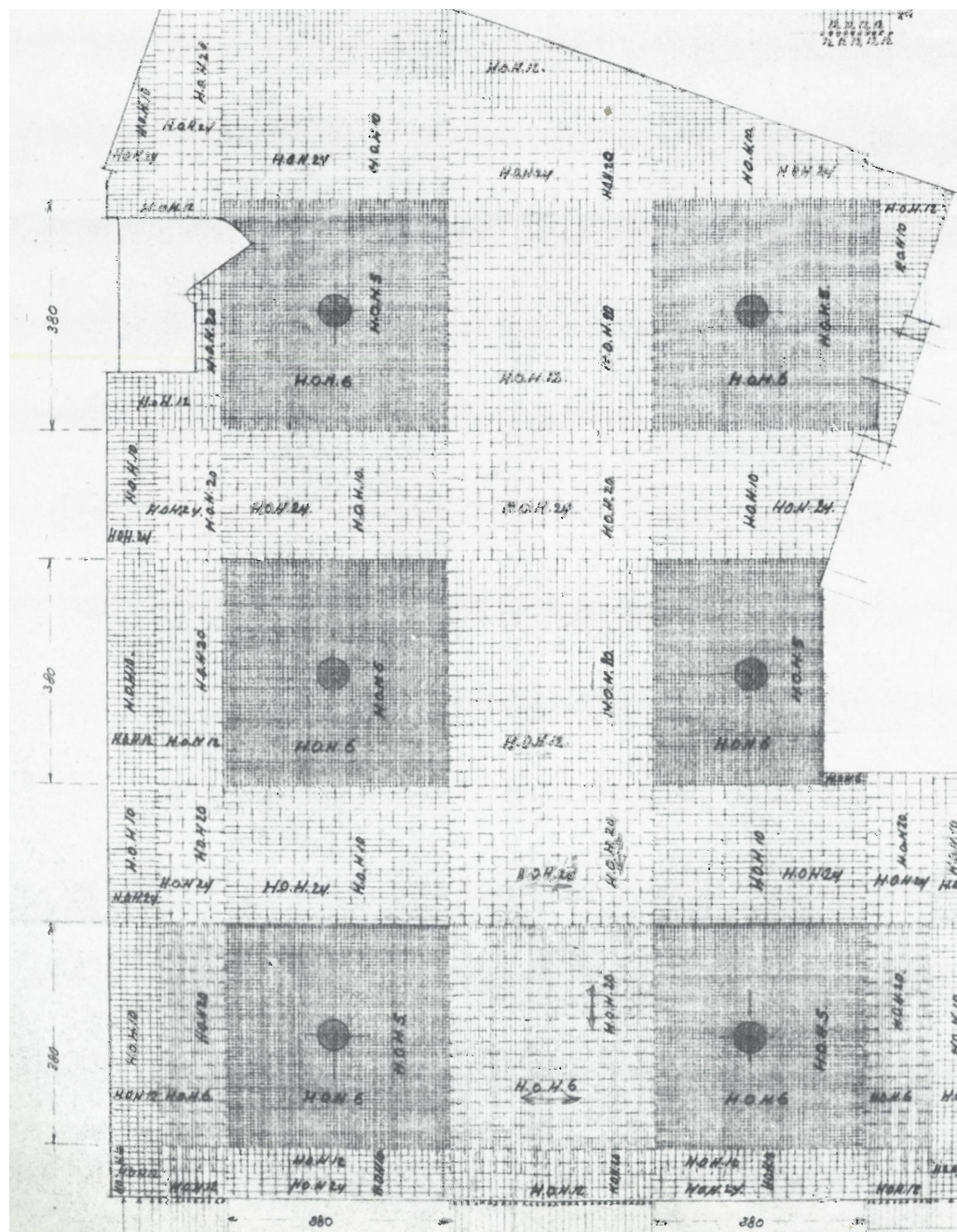
1540+7

DETAIL 3

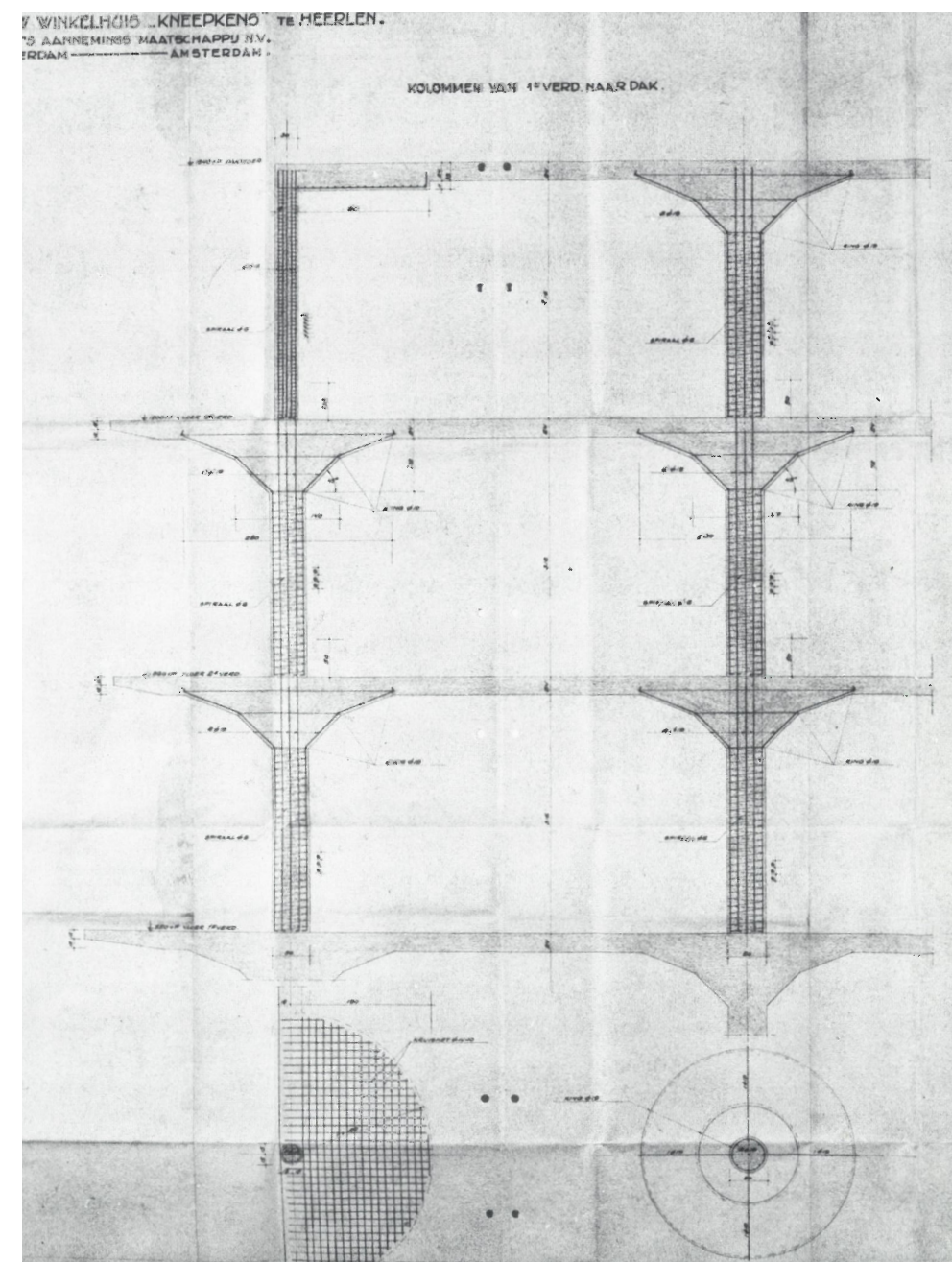
4 + 10

L. Z. F. E. Y. E. L.

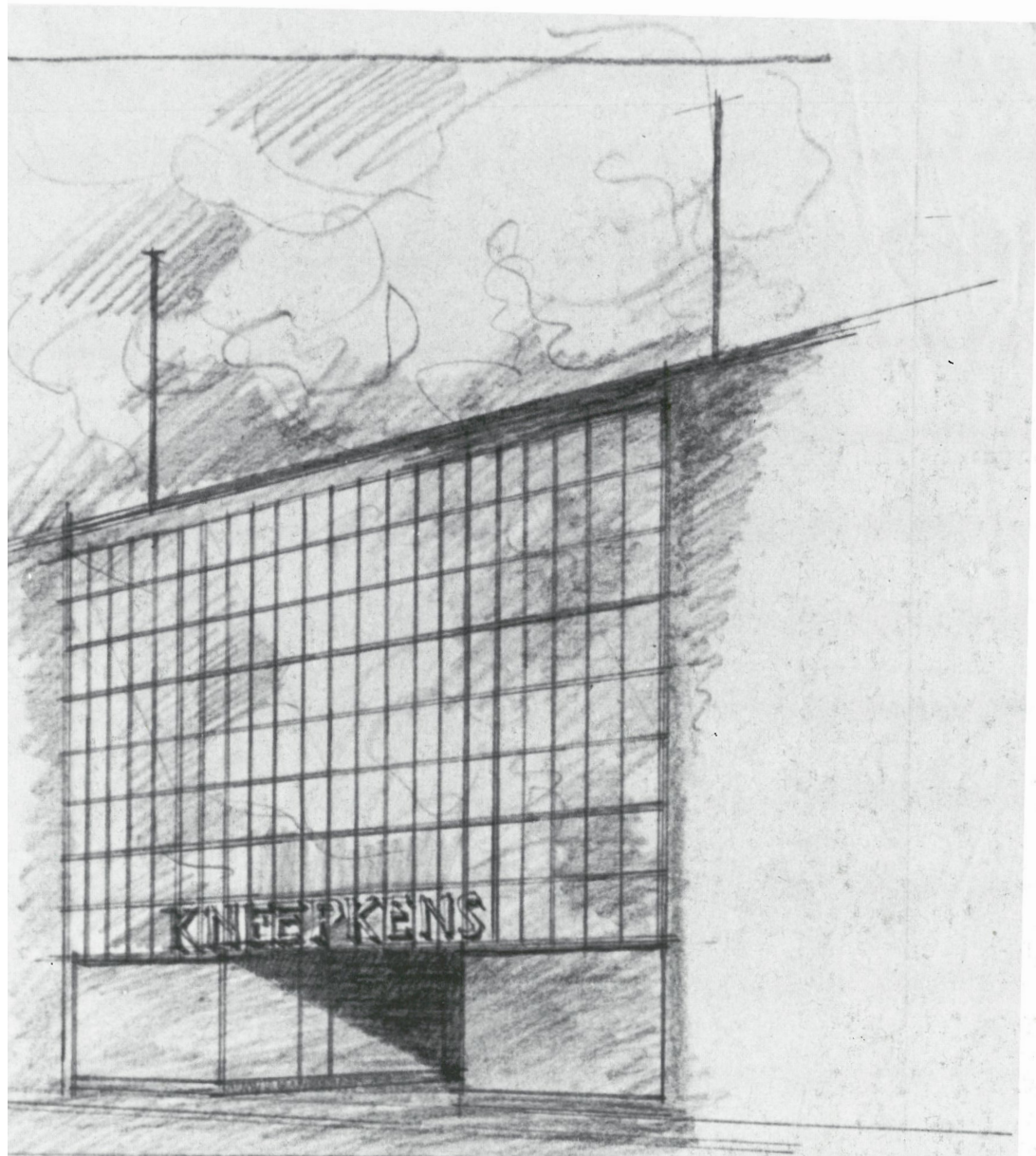
IR F P J P E V T Z 3.1 * R C #

Paddenstoelkolommen. Bron: F.P.J. Peutz: Architect
1916-1966.

Paddenstoelkolommen. Bron: F.P.J. Peutz: Architect
1916-1966.

Schets gevel. Bron: F.P.J. Peutz: Architect 1916-1966.

deel III

sluiting van
de mijnen
& leegstand

deel III

sluiting van de mijnen & leegstand

Dankzij de mijnbouw groeide Heerlen in de twintigste eeuw explosief. In 1965 besloot de overheid tot sluiting van de mijnen. Aangezien Heerlen zich enkel op de mijnbouw had gericht, bracht dit de economie aan het wankelen.

Op het moment dat Joop den Uyl bekendmaakte dat de mijnen gesloten moesten worden, werkten er 45.000 mensen in de mijnen. Tel daarbij de 30.000 banen van mensen op die indirect afhankelijk waren van de mijnen en er zijn ineens zo'n 75.000 mensen die het risico liepen om hun baan te verliezen.

Na 1965 ging het snel. Eén voor één kwamen de schachtwielen voorgoed tot stilstand. Heerlen stond voor een operatie om werk in andere sectoren aan te trekken. De zwarte mijnbergen werden veranderd in groene woonwijken of parken.

“Deloo, met vochtige ogen (‘ik ben verkouden’) mist dat leven nog steeds. ‘De kameraadschap, de trots: de clichés kloppen allemaal.’ Zoals Deloo waren er duizenden. Jongere mijnwerkers moesten uitzien naar ander werk, oudere gingen vervroegd met pensioen.”⁵

De overheid schiep gunstige omstandigheden voor bedrijven om zich in de regio te vestigen. De DAF-fabriek, bijvoorbeeld, en de chemische tak van de staatsmijnen, die verdergaat onder de naam DSM. Maar er vestigen zich niet zoveel nieuwe bedrijven als gehoopt, en de omscholing van de mijnwerkers verloopt minder vlot dan gedacht. Het blijkt moeilijk voor de koempels om boven de grond hun draai te vinden.

5. Deloo in Elsevier

*Het blijkt moeilijk voor de koempels om
boven de grond hun draai te vinden.*

Tot verdriet van velen in de Mijnstreek kreeg niet Heerlen, maar Maastricht een universiteit met een academisch ziekenhuis.

De mislukte val van Lange Jan markeert de moeilijke jaren na de mijnsluiting. Bron: Elsevier

Dan probeert men maar kantoren naar Limburg te halen; onder andere het ABP en het CBS vestigen zich in Heerlen.

“Gulle regelingen of niet, Zuid-Limburg kon zich opmaken voor een transformatie die haar gelijke niet kent. Vooral de Oostelijke Mijnstreek was generaties lang volledig gericht op kolen, en die monocultuur zou aanstonds worden geamputeerd.”⁶

Of het nou ging om huisvesting, opleiding, muziekkorps of sportclub: de mijnen hadden hun mensen van wieg tot graf verzorgd. Reddeloosheid neemt bezit van de Mijnstreek. Oud-koempels vallen van hun voetstuk. Zij hadden zich onmisbaar gewaand, maar waren vergeten dat onmisbaarheid tijdelijk kan zijn.

Tot verdriet van velen in de Mijnstreek kreeg niet Heerlen, maar Maastricht een universiteit met een academisch ziekenhuis. De provinciehoofdstad begon te glanzen, de Mijnstreek verloederde.

DSM, NedCar, CBS, ABP en de Universiteit Maastricht hebben niet kunnen voorkomen dat hoogopgeleiden Limburg vaak snel na hun studie de rug toekeren. Geen provincie ziet jongeren zo massaal vertrekken. Volgens CBS-cijfers was Heerlen tussen 1999-2009 de gemeente met de grootste bevolkingsafname, in absolute aantallen.

Parkstad, zoals het gebied in 1998 werd gedoopt, omvat acht gemeenten. Heerlen, Kerkrade en Landgraaf – samen goed voor tweederde van de inwoners – bivakkeren al jaren in de kelder van

Elseviers ranglijst van Beste Gemeenten.

De krimp, maar ook sterke vergrijzing en een veranderende winkelcultuur brengen leegstand met zich mee. Hierdoor vraagt Heerlen om een nieuwe strategie en een realistisch plan om hierop in te kunnen spelen.

De stad heeft geleerd op een open wijze met veranderingen om te gaan en pakt de uitdaging van transitie dan ook met twee handen aan, onder andere door IBA 2020 naar zich toe te trekken.

6. J. Gloerich in Elsevier

deel IV

fietsen

deel IV

fietsen in limburg

In eerste instantie is na het sluiten van de mijnen, het mijnverleden ver weggepoetst. Pas jaren later koestert men die herinnering en komt het besef dat dat een heel rijk verleden is en dat het de moeite waard is om daar aan herinnerd te worden.

Ongeveer in de zeventiger jaren is men zich echt bewust geworden van het erfgoed, de gebouwen die de explosieve groei hebben overleefd, of juist katalysators vormden voor die groei. De mijnstreek is iets om trots op te zijn, iets waar buitenstaanders ook nieuwsgierig naar zijn.

Het mijnmuseum is er al een tijdje, maar ook het ontdekken van de mijnstreek zelf, in de buitenlucht en niet in een vitrine, kan sinds kort. Een aantal organisaties hebben zich samen met het VVV ontfermd over een aantal mooie fietsroutes door de mijnstreek en brachten in Mijnjaar 2015 een brochure uit met verschillende fietsroutes:

“In de brochure zijn 2 routes in de Oostelijke mijnstreek (beide ca. 30 km) en 2 routes in de Westelijke Mijnstreek (46 en 20 km lang) opgenomen. De routes in de Oostelijke en Westelijke Mijnstreek zijn bovendien aan elkaar gekoppeld via een verbindingroute.”⁷

In Limburg is natuurlijk meer te ontdekken dan alleen de mijnen. In Limburg zijn de enige echte heuvels van Nederland. Vanaf Heerlen begint het land écht te glooien.

7. Brochure mijnfietsroutes VVV Limburg

WK wielrennen in Heerlen in 1967. Bron: gahetna.nl

Er zijn bossen, heide, oude plaatjes.

Er is veel te zien, in de regio valt veel te verkennen en dit kan bijzonder goed op de fiets. De heuvels ten zuiden van Heerlen maken het mogelijk om uitdagendere fietstochten te maken. De Brunssummerheide, de beekdalen of juist bovengenoemde mijnroutes zijn wat dichterbij de deur, voor de meer recreatieve fietser.

“.....Kijken hoe je toerisme kunt promoten of hoe je daar meer in kunt investeren. Het blijft altijd nog zo dat het heel goed toeven is in Limburg; op gastronomisch gebied winnen ze het absoluut van de randstad. Als het om fietsen gaat, waar kun je dan beter zijn dan in Limburg? Als het gaat om toerisme valt er nog heel veel te winnen in de rest van Nederland.”⁹

“..... simply start cycling, everywhere, day or night, on wet or dry days, to see for yourself the truth of this claim: cycling shrinks cities to roughly the size of big buildings, both in size and complexity.”⁸

- Steven Fleming

8. Steven Fleming in Cycle Space

9. Wethouder van der Burg van Amsterdam in nieuwsuur

deel IV

fietscultuur

Wielrennen is niet alleen een sport, maar een heel cultuurtje. Sommige mensen gaan daar heel ver in, kunnen dagenlang praten over bepaalde onderdelen, of zetten het liefst hun stalen ros ‘s avonds naast hun bed.

Heerlen, met zijn ligging dichtbij de Zuid-Limburgse heuvels, heeft natuurlijk zijn eigen jaarlijkse regionale wielervedstrijden, maar in 1967 vond er wel een heel bijzondere ronde plaats: Een herinnering van Heerlenaar Ton Otten aan het WK wielrennen in Heerlen in 1967:

“Het absoluut sportieve hoogtepunt moet echter op zondag 3 september 1967 vallen. Dan verzamelen ‘s werelds beste mannelijke wielrenners zich in Heerlen om op een prachtig parcours te strijden om de begeerde regenboogtrui.”¹⁰

Voor de echte fanatiekelingen, zoals Ton Otten, moet dit een fantastische ervaring zijn geweest. Fietsen is voor sommigen niet zomaar een hobby.

Om een beeld te krijgen wat fietsen kan betekenen voor mensen en waarom het zo’n bijzondere sport is, op de volgende pagina een interviewtje met Frans van Herwijnen en Naomi Baan Hofman, beide fietsliefhebbers, maar niet in de extreme zin.

10. Ton Otten op heerlenvertelt.nl

“...zo’n weekend is niets anders dan eten, slapen, fietsen, meer eten, ontspannen. Heel lekker om eens op zo’n eenvoudige manier je dagen in te richten, tegen de hectiek van het normale leven of de overvolheid die ‘gewone’ vakanties al snel krijgen.”¹¹

11. Frans van Herwijnen

Rommelen aan de fiets, hier een wielrenvriend van Frans

Waarom ben je gaan fietsen?

Naomi:

“Ik wilde graag buiten kunnen sporten in de zomer, de natuur in gaan, met de fiets kun je sportend de stad uit.”

Frans:

“De heldhaftigheid van profwielrennen op TV was van kinds af aan al fascinerend. Toen vrienden om me heen gingen fietsen en daar zo smakelijk over konden vertellen hoe zij op hun eigen niveau heroïsche tochten ondernamen en gegrepen werden door de avonturen die ze beleefden, wilde ik het zelf ook proberen.

Het gave is dat je inderdaad al snel het eigen koersgevoel krijgt en merkt hoe groot je wereld wordt op een racefiets (hoe ver je vanuit je eigen voordeur kunt komen op een zomermiddag).

Zoals een collega ooit zei: wielrennen is één van de weinige sporten waar je als recreant dezelfde ervaringen kunt hebben als de profhelden; zij gaan wel sneller, maar je kunt de zelfde routes fietsen als zij en in essentie ga je door dezelfde emoties en ervaringen heen (vreugde, pijn, spanning).”

Wat maakt het fietsen zo leuk, en anders dan een andere sport?

Naomi:

“Je kunt heerlijk in een trance raken, gewoon maar blijven doortrappen en meegaan in iemands wiel. Ook kun je ‘ver’ komen op een racefiets; je kunt echt iets van de omgeving zien tijdens een tochtje en kan ontsnappen aan de stad.”

Frans:

“Voor mij is fietsen leuk omdat je het enerzijds heel solistisch met jezelf doet maar anderzijds heel competitief en heel kameraadschappelijk: iedereen levert zijn eigen strijd/prestatie op de fiets, maar je jut elkaar ook op, pusht elkaar om even door te zetten, maar helpt ook; iemand uit de wind houden, op elkaar wachten bovenaan een klim, helpen als een bandje moet wisselen of andere mechanische issues hebt.

Ik kan zowel genieten van in mijn eentje - bijna meditatief - fietsen als met elkaar een ‘tocht’ ondernemen.

Daarnaast is het een kick om op je eigen spierkracht zo snel te gaan en één (aerodynamisch) geheel te worden met je fiets; of je nu op topsnelheid afdaalt of doorknalt op het vlakke, of juist een steady ritme zoekt om bocht voor bocht een klim te bedwingen, die eenheid heeft voor mij schoonheid.”

Frans met zijn wielrenclubje uitpuffend bovenaan de berg.

Wat is het leuke van een weekendje weg om te fietsen?

Frans:

“Het is leuk om zo’n trip met één doel te ondernemen, zo’n weekend is niets anders dan eten, slapen, fietsen, meer eten, ontspannen. Heel lekker om eens op zo’n eenvoudige manier je dagen in te richten, tegen de hectiek van het normale leven of de overvolheid die ‘gewone’ vakanties al snel krijgen. Op de fiets kun je je ook dagen vermaken in een gebied, zeker in heuvelachtig gebied kun je vaak elke heuvel van meerdere kanten benaderen en heb je na elke klim weer een heel andere vallei of landschap voor je liggen. Ook in Zuid-Limburg heb je deze ervaring al. De klimmetjes zijn weliswaar niet zo lang, maar er is ontzettend veel variatie en genoeg afwisseling om toch het echte klimgevoel te krijgen. Daarnaast is het landschap supermooi: de uitzichten mooi, bossen afgewisseld met uitgestrekte velden. Leuke dorpjes met een echt vakantiegevoel.

Op zo’n tripje is het een kwestie van opstaan, ontbijten, op de fiets. Een aantal uur ploeteren, genieten, ontdekken. Ergens stoppen voor een goede lunch en dan weer door. Eenmaal terug bij je herberg is het de fiets checken, de techniek en jezelf verzorgen en met je groep napraten en nagenieten. Je bent de hele dag buiten en je maakt je eigen heroïsche verhaal tegen de berg, de wind, andere fietsers en door het onbekende land.”

deel V

ontwerp

deel V

ontwerp

In de vier delen hiervoor zijn een aantal thema's aan bod gekomen, belangrijke thema's die uiteindelijk de uitgangspunten hebben bepaald voor mijn ontwerp.

Deze thema's zetten aan het denken en nodigen uit om een strategie te bedenken, om te zoeken naar een manier van omgaan met de – vaak prima, en soms zelfs prachtige – leegstaande panden in het centrum van Heerlen. Dit project is daarvan een voorbeeld, een speldenprik in het speldenkussen Heerlen. Dit soort kleine ingrepen kunnen echter samen Heerlen leefbaarder maken.

Binnen het eerste thema is de uitbreiding van het winkelgebied naar het nieuwe raadhuisplein bijzonder. De uitbreiding heeft een stukje centrum doen ontstaan dat de tijd waarin dit plaatsvond perfect representeert; die van de florerende mijnindustrie, van nieuwe technieken en bouwmethoden, van explosieve groei van Heerlen van dorp tot stad en de relatieve welvaart van de bevolking.

Een specifiek deel van deze uitbreiding heeft vanaf mijn eerste wandeling door Heerlen mijn aandacht gegrepen, namelijk Pand Kneepkens.

Verbaasd over de kleurrijke, niet-gestileerde, ruwe installaties in de etalages van het pand, nodigde het me uit om naar binnen te gluren. Dit zonder te weten dat Pand Kneepkens uit 1939 kwam en een ontwerp van Frits Peutz was

Een ontwerp, een oplossing voor een specifieke plek in de stad, is hoogstens een speldenprik.

Situatiemaquette; het bouwblok tussen de Akerstraat en de Dr. Poelsstraat.

en zonder iets te weten over de oorspronkelijke functie.

Met in het achterhoofd dat ik een aantal ontwerpen wilde maken voor de stad als voorbeeldprojecten voor het omgaan met leegstand in oude/grote/kleine/nieuwere panden, met zowel tijdelijke als permanente oplossingen, viel Pand Kneepkens – als Rijksmonument – perfect in de categorie ‘oud en wat groter’.

De voorbeeldprojecten in verschillende categorieën zijn niet meer als zodanig teruggekomen in het uiteindelijke ontwerp. Pand Kneepkens wél.

Het besef was er altijd al dat dit ontwerp, wat het dan ook zou worden, nooit een complete oplossing zou zijn voor leegstand en krimp, maar altijd een kleine ingreep in een stad waar veel meer aan de hand is. Een kleine ingreep die wat betekent voor de directe omgeving en ook verder buiten het gebouw zijn ‘gloed’ kan verspreiden, maar nooit een eenduidige oplossing voor alle problemen, voor alle leegstand. Geen perfecte manier van omgaan met de veranderende winkelcultuur en daarmee ook de veranderende fysieke winkels en winkelcentra. Een ontwerp, een oplossing voor een specifieke plek in de stad, is hoogstens een speldenprik. Maar zo’n speldenprik kan slim zijn, net de juiste pijnpunten aanpakken en een bouwblok en zijn directe omgeving een oppepper geven.

Er zijn genoeg prachtige leegstaande panden in Heerlen. Roeien met de riemen die je hebt, hoeft hier zeker geen straf te zijn.

Ook in het bouwblok waar Pand Kneepkens deel van uitmaakt, zijn meerdere (deels) leegstaande panden. Een aantal van deze gebouwen ligt aan de Akerstraat. De vroegere verbinding van Pand Kneepkens met het in 1989 gesloopte voormalig ‘Magazijn De Zon’ én het feit dat min of meer tegenover Pand Kneepkens een aantal panden deels leegstaat, was voor mij reden om mijn speldenprik door te trekken, het bouwblok in en door, tot aan Akerstraat 18 en 18a.

*Pand Kneepkens uitgelicht in maquette van de situatie;
het bouwblok tussen de Akerstraat en de Dr. Poelsstraat*

*Akerstraat 18 en 18a uitgelicht in maquette van de
situatie; het bouwblok tussen de Akerstraat en de Dr.
Poelsstraat*

deel V

ontwerp pand kneepkens

Zoals al eerder aan bod kwam, staat Pand Kneepkens al een aantal jaar leeg. Tijdens de renovatie in 2007, is het pand in basis opgeknapt, maar is er naar mijn mening vooral ‘misbruik’ gemaakt van het trappenhuis en de kelder, respectievelijk flink aangepast en gebruikt door een van de appartementencomplexen, en als parkeergarage.

Het gebouw sloot van oudsher aan op de voormalige winkel van Kneepkens aan de Akerstraat en was er tot en met de jaren '80 aan verbonden met een lage uitbouw.

Na de sloop van de oude winkel aan de Akerstraat, ontworpen door Jan Stuyt, werd de doorloop opgeheven. Nu staat er op die plek een klein appartementencomplex met eronder een Turkse supermarkt en een witgoedhandel.

“Mijn grootouders Jan Bohnen en Maria Hubertina Klinkenberg woonden begin vorige eeuw op de Akerstraat in Heerlen, waar later warenhuis Kneepkens zou worden gebouwd”¹²

“Nu is daar een kleine supermarkt en appartementen. Mijn grootouders hadden daar toen een runderslagerij Bohnen-Klinkenberg. Het was ook het eerste huis in Heerlen dat stromend water uit een kraan kreeg. Dat was iets compleet nieuw voor Heerlen. Veel mensen van Heerlen kwamen het daarom bewonderen. De Heerlenaren zelf moesten nog altijd zelf naar de pomp lopen.”¹²

12. Bob Steenaert op heerlenvertelt.nl

Een installatie van Theo Lenartz in Kneepkens

Momenteel wordt de begane grond van Pand Kneepkens gebruikt door kunstenaar Theo Lenartz - inderdaad, van de eerder genoemde kleurrijke, ruwe installaties - en staat de rest van het pand leeg.

Zonde van zo'n prachtig stuk Peutz-erfgoed dat nu staat te verloederen, zoals zoveel andere gebouwen in het centrum.

Verloedering kun je natuurlijk tegengaan door ervoor te zorgen dat er iets in die lege panden gebeurt. Nu is dit makkelijker gezegd dan gedaan. Als er weinig vraag is naar winkels, heeft het niet zoveel zin om geforceerd winkels in die panden te plaatsen. Een andere invulling is dus voor de meeste panden gewenst, maar wat is nu een geschikte functie in of net buiten het centrum? Hét antwoord daaro? Ik betwijfel of het überhaupt bestaat.

Een mogelijk antwoord: een fietshotel

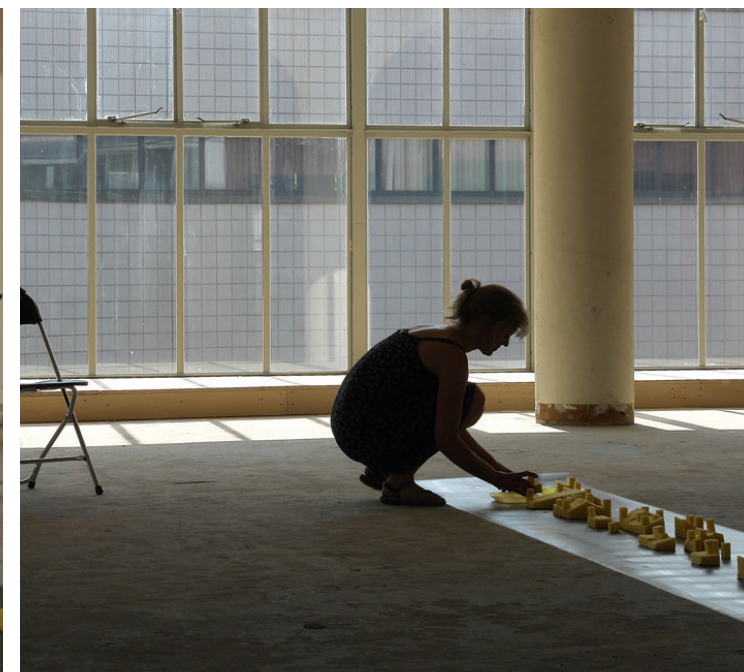
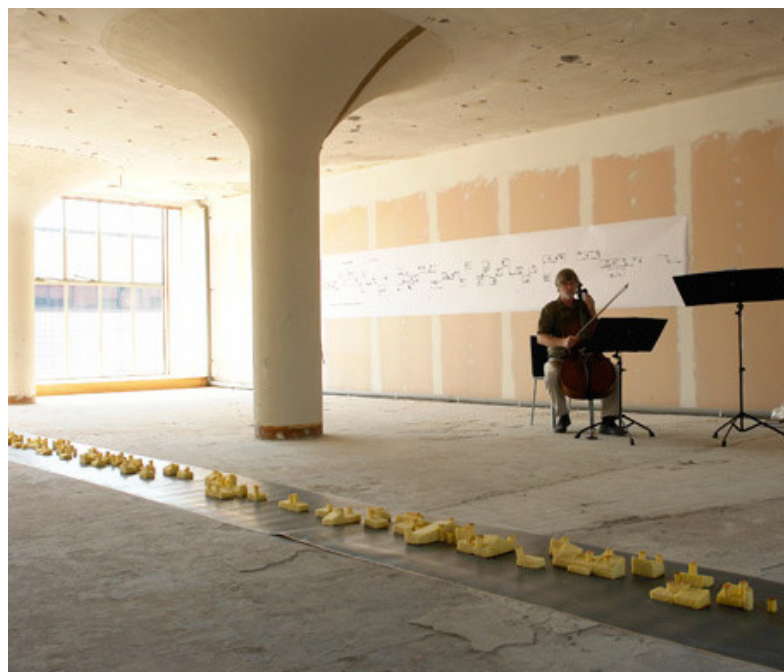
Wat wél een mogelijkheid is, en ik wil dan ook graag even verwijzen naar deel IV van dit verslag, is kijken naar wat er bijzonder is in en om Heerlen. Wat maakt het anders dan de rest van Nederland? Juist, het land begint hier te gloeien, er zijn heuvels met bossen, heide, grote oude hoeven en lieflijke dorpen. Het land is hier on-Nederlands, soms erg Duits en soms weer Bourgondisch. Er is het industriële erfgoed, het mijnverleden dat niet overal is weggepoetst, ook verderop in België en Duitsland.

Kortom: er is veel te zien, in de regio valt veel te verkennen en de fiets is hiervoor een bijzonder goed middel. De heuvels ten zuiden van Heerlen maken het mogelijk om uitdagendere fietstochten te maken, bij uitstek geschikt voor wielrenners om te voelen hoe het is om een heuvel op te fietsen, om te ontdekken of je eigenlijk wel klimbenen hebt...

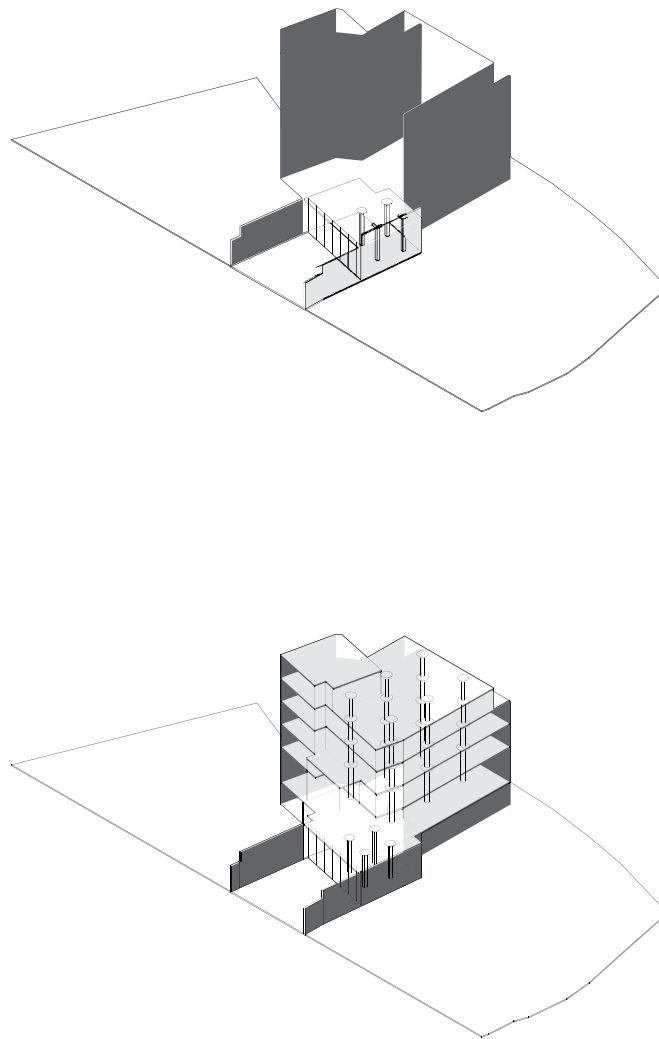
Daarom is een deel van mijn ingreep een hotel dat speciaal is toegespitst op fietsers. Voor een deel op recreatieve fietsers; mensen die de omgeving willen verkennen, maar geen kilometers willen vreten.

Mensen zoals mijn ouders, die er graag een weekendje op uit gaan, niet om alleen eindelijk eens dat boek uit te lezen, maar vooral om wat te zien. Om buiten te zijn en de bijzonderheden van die specifieke omgeving te bekijken, een regionaal biertje te proeven en wat te eten.

Het grootste deel van het hotel zal echter gericht zijn op de fanatiekere fietsers, de wielrenclubjes die samen de heuvels van Zuid-Limburg komen bedwingen. Alvast oefenen voor die tocht komende zomer in Frankrijk, of gewoon een weekendje puur fysiek bezig zijn, weg met vrienden, weg van thuis, weg uit het platte 'Holland'.

Interieur verdiepingen Pand Kneepkens. Bron: Heritage Revival

Isometrieën met ingrepen. Boven: uitbouw met fietsenwerkplaats. Onder: uitbouw in relatie tot de constructie van Kneepkens

Ingrepen

De verschillende doelgroepen hebben ook andere behoeftes en dit komt tot uiting in de verschillend aangepakte verdiepingen van het fietshotel.

Wél komt iedereen samen op de begane grond, waar bij lekker weer de grote taatsdeuren aan de voorkant open staan. Een subtiële verwijzing naar de oude etalages toen Pand Kneepkens nog een textielwarenhuis was, waar de bezoekers destijds tussen de uitgestalde waren door naar binnen konden lopen. En waar de gasten en de wielrenners nu met hun fiets gewoon naar binnen kunnen lopen, eventueel richting de achterliggende fietsenwerkplaats, geflankeerd door de paddenstoelkolommen en over grove vloer – de originele betonvloer uit 1939 – die de weg wijst. Een passage die ontstaat uit de verschillen in materiaalgebruik – beton voor de weg naar buiten, parket, gestucte muren en zithoeken juist aan de zijkanten - en die via de werkplaats richting het groen in de tuin loopt.

Of ze kunnen natuurlijk eerst de fiets even neerzetten tegen een van de kolommen, plaatsnemen in een van de comfortabele zithoeken en een drankje nemen.

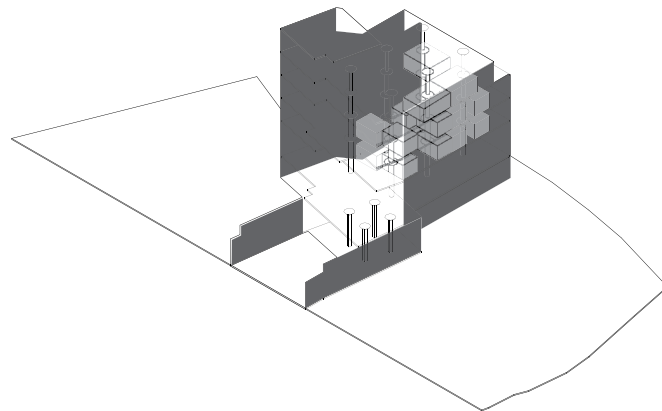
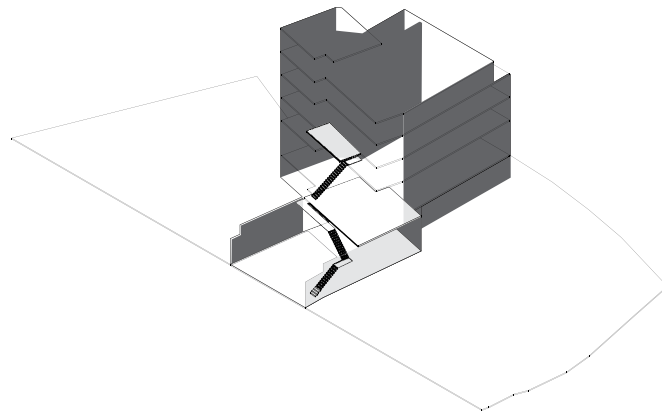
De fietswerkplaats is een uitbouw aan de achterkant van Kneepkens. In grover beton, het is immers een werkplaats, is de vloer van de eerste verdieping van het voormalig warenhuis een stukje doorgezet de tuin in. Ondersteund

door achthoekige paddenstoelkolommen - verwijzend naar de kolommen in het hotel, maar ook hier weer grover van aard – en een betonnen wand die niet alleen de fietsenwerkplaats, maar ook een deel van de tuin omlijnt. Hier bovenop bevindt zich een royaal dakterras dat vanaf het middaguur in de zon ligt en dat vanaf de eerste verdieping van het hotel, maar ook via de trappen in de tuin te bereiken is.

Op de eerste en tweede verdieping zijn de 'hotelkamers' voor de fanatieke fietsers. Het zijn echter geen reguliere hotelkamers met muren en ieder een eigen badkamer, maar het zijn kleinere losse kamers die in de open, lichte ruimte zijn geplaatst.

Karakteristiek voor het gebouw zijn de paddenstoelkolommen, die tot aan de bovenste verdieping zijn doorgezet. Om de ruimtelijke werking van de kolommen in ere te houden, is het belangrijk om ze alle zes te kunnen zien staan en om vooral het bovenste krommende gedeelte vrij te houden. Door de ruimte niet vol te zetten met wanden, blijven de principes "licht, lucht en ruimte" altijd tastbaar.

Iedere slaapkamer heeft een tweepersoonsbed, een kast, is afsluitbaar met translucente schuifdeurtjes en gordijnen en wordt apart geventileerd. Alle andere voorzieningen, zoals verschillende zithoeken, extra kastruimte, plekken om koffie en thee te zetten, badkamers, kasten met badjassen en handdoeken,

Isometrieën met ingrepen. Boven: buitenruimte
Onder: abstracte weergave slaapkamers en badkamers
in ruimtes

wasmachines voor de vieze sportkleden, zijn op de verdiepingen te vinden. Ze zijn alleen niet in iedere slaapkamer apart verwerkt; zo blijft de ruimte open en blijft het karakter behouden, ontstaan er geen donkere hoeken, kunnen vriendengroepen bij elkaar zitten, maar kunnen gasten zich net zo goed terugtrekken in een van de vele zithoeken.

Op de derde verdieping zijn de slaapkamers wat ruimer, is een grote leestafel en een wat grotere zithoek te vinden. Iedere slaapkamer op iedere verdieping gaat op de een of andere manier een relatie aan met één van de paddenstoelkolommen. Een aantal doen dat fysiek en zijn met een hoekpunt 'in' de kolom verwerkt. Vanuit dat type kamer is ook altijd een glimp op te vangen van de desbetreffende kolom, omdat er een dakraampje in is verwerkt. Andere kamers gaan een meer indirecte relatie aan; deze liggen bijvoorbeeld wel exact in lijn met het hart van zo'n kolom, en zijn met de vaste meubels (kasten, aanrechtje, zitplekken) met de kolom verbonden, maar raken hem niet zelf aan.

De slaapkamers en de vaste meubels vormen het huiselijke, comfortabele deel van de verdieping. In dit gedeelte ligt een parketvloer en staan meubels. De slaapkamers en de vaste meubels zijn strak gedetailleerd, de kolommen zijn tot op exact de hoogte van de slaapkamers wit geverfd. Alle toevoegingen aan de verdiepingen om het comfortabel te maken, ook bijvoorbeeld de ventilatiebuizen, zijn strak vormgegeven,

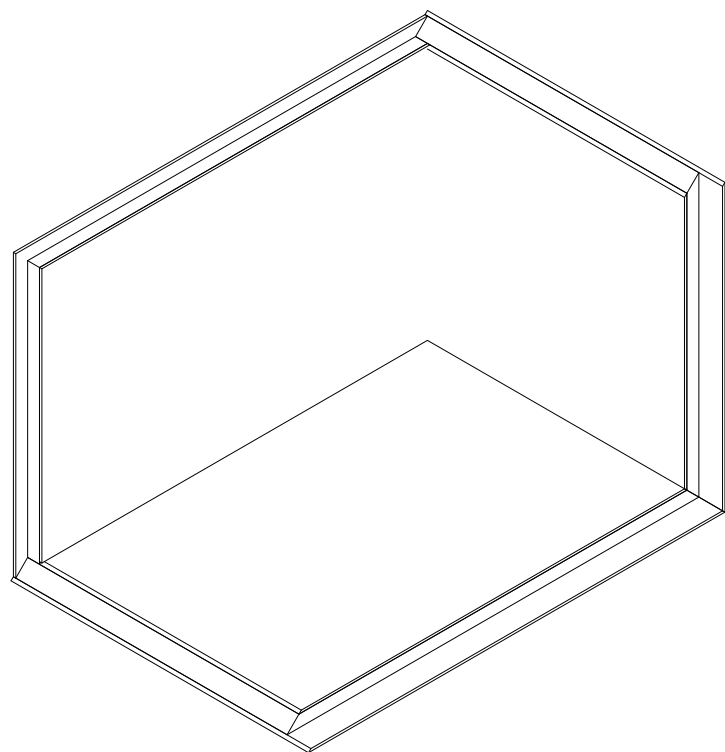
licht van kleur en duidelijk nieuw. De basis van de ruimte; de onderliggende betonvloer, de afwerking (of dus juist het ontbreken daarvan) van de bovenkanten van de kolommen en het plafond, de gevel aan de zijde van de Dr. Poelsstraat, blijven zoals het nu is; wat grover, je kunt zien dat het gebouw al een tijdje meedraait.

Iedere verdieping heeft een mogelijkheid om er een frisse neus te halen, op een wat groter of kleiner dakterras. Op de vierde verdieping is de oorspronkelijke daktuin, ook al door Peutz bedacht, nieuw leven ingeblazen (of überhaupt leven in geblazen; nergens in beeldmateriaal is iets te zien van het gebruik van de daktuin in de afgelopen decennia). Op het dakterras is een kleine sauna, een hot tub, ligbedden, worden er yogalessen georganiseerd, maar kan men ook 'gewoon' aan een tafeltje in de zon zitten.

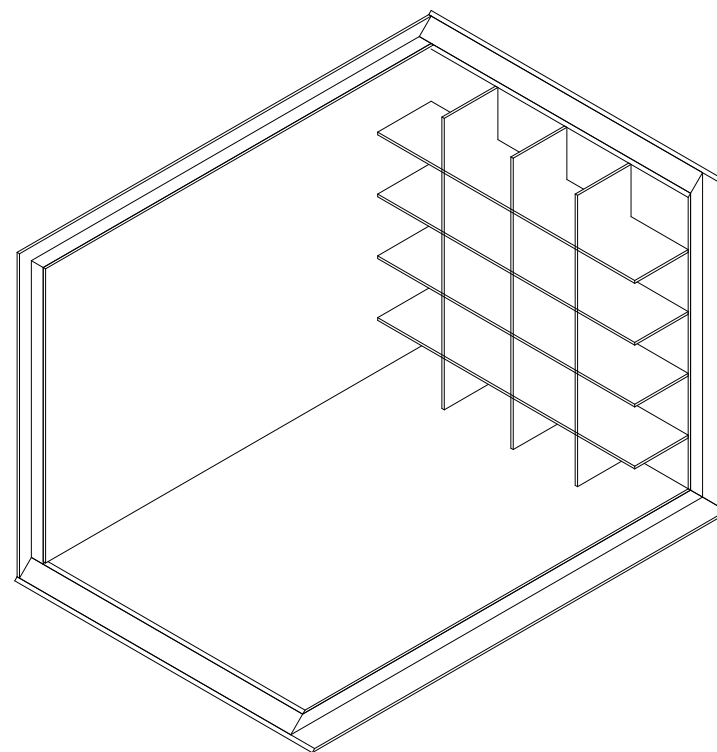
Deze daktuin is via het trappenhuis ook toegankelijk voor de bewoners van het naastgelegen appartementencomplex. Door de verbouwing in 2007 zijn zij – deels – afhankelijk van dit trappenhuis. Door het aan te passen en ter hoogte van de tussenbordessen juist de doorgang te maken naar de verdiepingen van het appartementengebouw, kunnen zowel de hotelgasten als de bewoners gebruik maken van het trappenhuis. Kneepkens heeft zijn trappenhuis terug; de bewoners krijgen een zonnige, ruime buitenruimte in ruil daarvoor. De bewoners maken deel uit van dit bijzondere collectief.

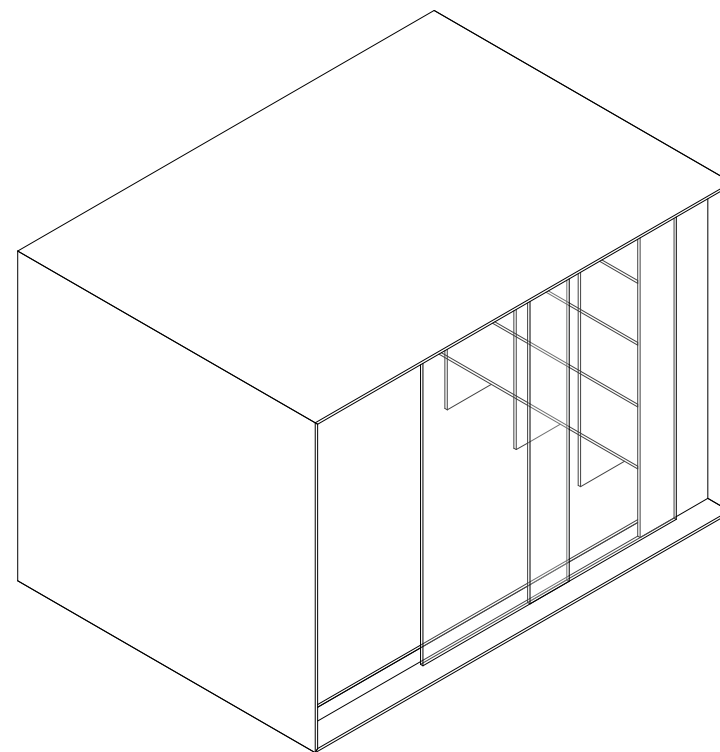
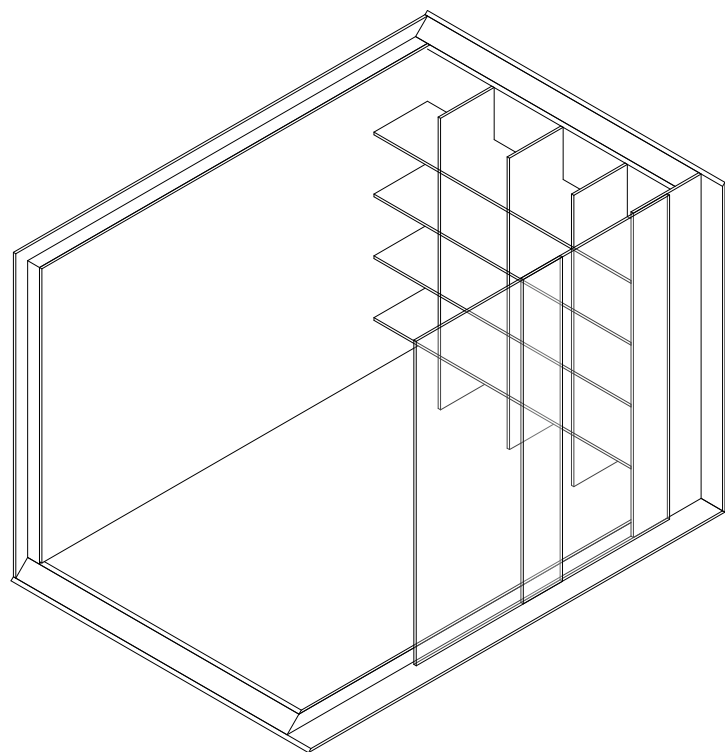

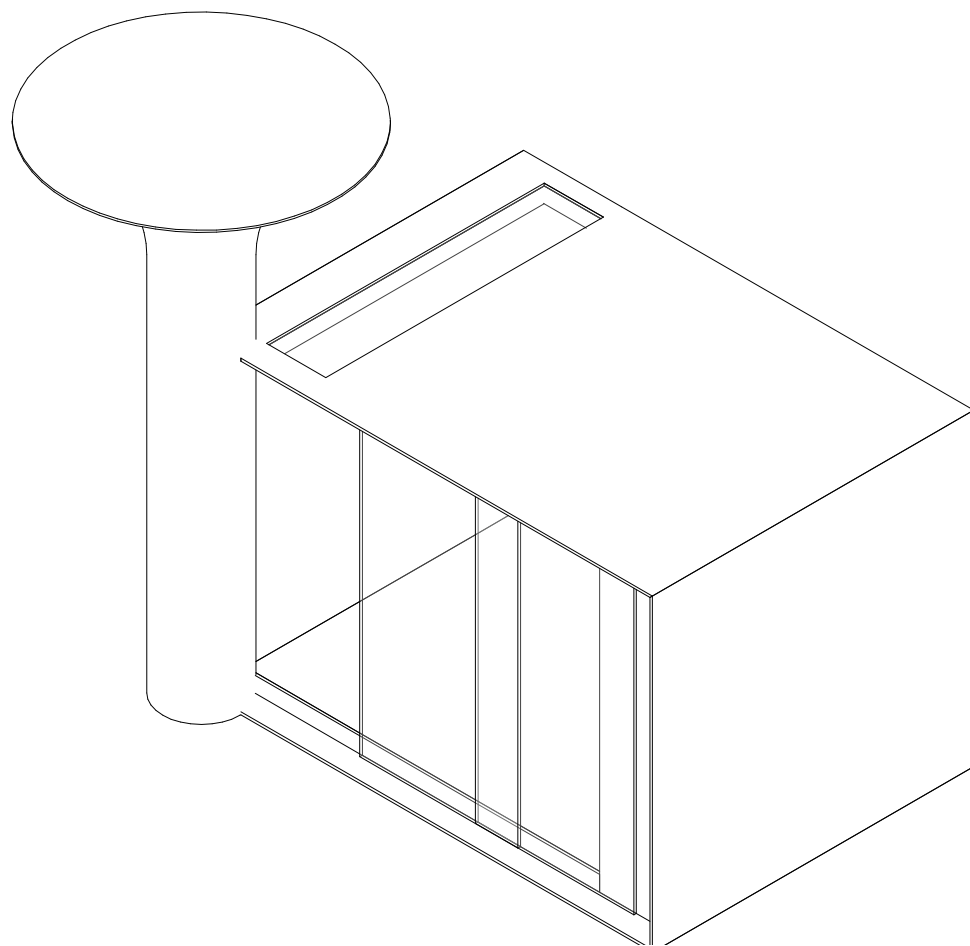
Collage begane grond Kneepkens

Opbouw slaapkamers

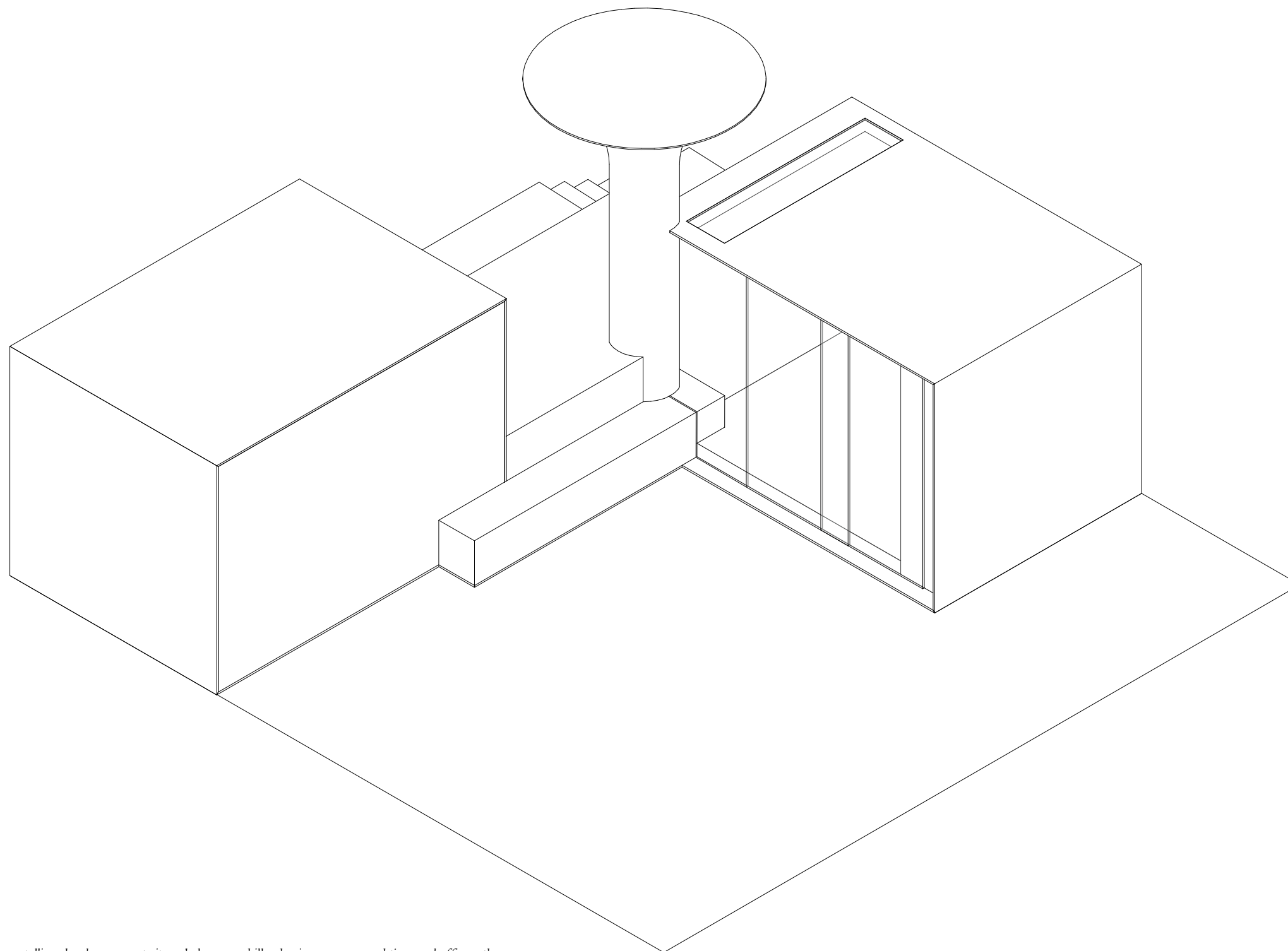

Variant die aan de kolom vastzit, met dakraampje, zodat
gasten vanuit de slaapkamer ook een glimp kunnen
opvangen van de kromming van de kolom

1:20 maquette, work in progress

Samenstelling slaapkamers met zitmeubel op verschillende niveaus en aanrechtje voor koffie en thee, om de kolom heen. Zie ook plattegrond 1e en 2e verdieping en doorsnede.

Collage isometrie slaapkamers en kolom eerste verdieping

deel V

ontwerp aan kant akerstraat

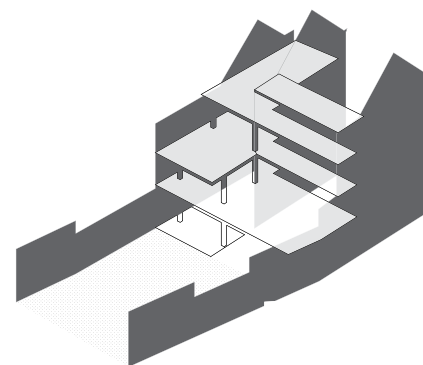
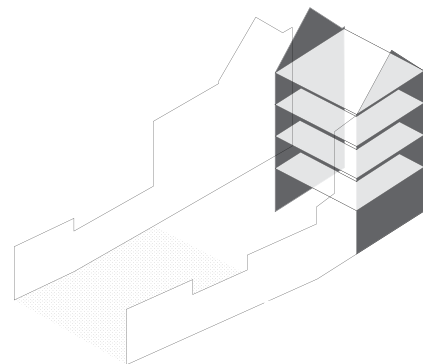
Akerstraat 18 en 18a

Aan de andere kant van het bouwblok, in het verlengde van fietsenwerkplaats en de tuin, doe ik ook een ingreep; het andere deel van de speldenprik.

Een ‘leegstaand’ pand dat nu dienst doet als fietsenstalling – leuk toeval – van de gemeente op de begane grond en waar bovenin wat lege woonruimte zit, is Akerstraat 18. Het pand ernaast, dat in gevel een geheel vormt met weer een pand ernaast; nummer 18a, heeft vanaf de jaren '30 altijd een opticien gehuisvest. Sinds een aantal jaar staat ook dit leeg, zowel op de beneden- als bovenverdiepingen.

De panden zijn niet gigantisch, maar samen zouden zij een aantal prachtige woonruimtes kunnen vormen. De kavels die bij 18 en 18a horen, zijn aan de achterkant deels volgebouwd met eenlaagse gebouwen en ‘schuurtjes’. Door die weg te halen, ontstaat er de ruimte voor een nieuwe uitbouw en een tuin.

Akerstraat 18 blijft in basis behouden, de ‘uit de kluiten gewassen’ dakkapel aan de achterkant gaat alleen in die hoedanigheid weg. Er komt tot dezelfde diepte aan de achterkant nu een uitbouw met een nieuwe betonnen constructie, die een dakterras op de 4e verdieping kan dragen. Ook zorgt dit nieuwe gedeelte ervoor dat er een transparantere gevel aan de achterkant gerealiseerd kan worden. Samen met de iets vergrote, nieuwe ramen aan de straatzijde zorgt

Isometrieën met ingrepen. Boven: het deel van 18 dat blijft staan. Onder: de nieuwe uitbouw om 18 heen

dit voor prettig, diep invallend daglicht.

Het nieuwe betonnen gedeelte aan de achterkant vormt de basis voor een verdere uitbouw op de plek van Akerstraat 18a. Een constructie van L-vormige, betonnen vloeren, deels gedragen door kolommen, vouwt zich om de bestaande bakstenen basis van nummer 18 heen. Hierdoor worden er 3 ruime appartementen gevormd, met veel daglicht en ieder een eigen, ruime buitenruimte. Aan de straatzijde wordt deze constructie ingeklemd tussen Akerstraat 18 en 16 – waar sinds jaar en dag een drogisterij/apotheek zit.

Aan de achterzijde bouwen de betonnen vloeren met iedere verdieping omhoog, steeds een ‘trapje’ af, zodat iedere verdieping – en dus appartement – een eigen buitenruimte krijgt. Deze buitenruimtes worden verbonden met een trap aan de tuinzijde, een zelfde soort stalen, slanke trap als die aan de kant van Kneepkens.

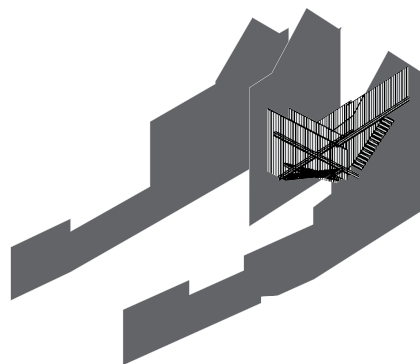
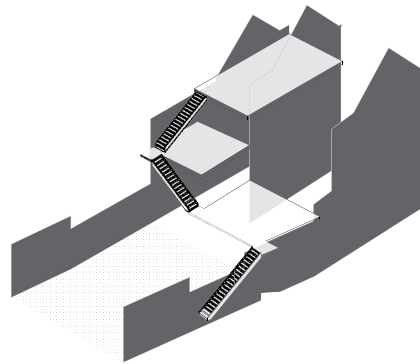
De gevel aan de voor- en achterzijde van het nieuwe gedeelte op 18a is op de verdiepingen grotendeels van baksteen, iets teruggelegd van de zijgevel van nummer 18, zodat er een glimp kan worden opgevangen van de behouden gevel van 18 en de nieuwe betonnen vloeren en kolommen van 18a die er vlak achterlangs lopen.

Op de begane grond komt een fietsenverhuur – met allerlei soorten huurfietsen; racefietsen, stadfietsen, maar ook elektrische fietsen, zodat

de Limburgse heuvels ook door minder getrainde fietsers kunnen worden bedwongen.

Al die fietsen zijn zichtbaar vanaf de straat in de pijpenla van 18a. Gekoppeld aan nummer 18, waar een gespecialiseerde winkel komt voor racefietsen, met fietsenmakerij en alle mogelijke onderdelen. Via de tuin is de werkplaats aan de kant van Kneepkens direct bereikbaar, zodat alles kan worden uitgewisseld en gedeeld. Diensten en onderdelen. Door de glazen gevels aan de tuinzijde valt er veel licht de winkel en de verhuur in. Dit licht trekt het zicht van de voorbijganger door de winkels heen richting de tuin, waar de bedrijvigheid van het fietshotel en de werkplaats zichtbaar zijn.

De plaatsing van de voordeur op nummer 18 blijft behouden. Vanaf hier loopt een steektrap omhoog, die zich vanaf de eerste verdieping 90 graden gedraaid verder omhoog werkt en dit vanaf de tweede verdieping, nogmaals 90 graden gedraaid, voortzet. Een U-vorming trappenstelsel, met wanden van mat, translucents u-glass, beweegt zich zo verticaal door Akerstraat 18. De trappen zijn opgelegd op stalen I-liggers die in twee richtingen liggen. De onderkant van de trap ligt open in de ruimte, vanaf de traptreden gaat het u-glass, dat dezelfde breedte heeft als de aanrede, mee omhoog. Zo is de trap, en dus de ingreep én de aanwezigheid van meerdere appartementen, zichtbaar door het hele gebouw.

Isometrieën met ingrepen. Boven: buitenruimtes
Onder: trappenhuis

De appartementen op de eerste en tweede verdieping zijn een mix van oud en nieuw, van baksteen en beton, en met een hintje van het trappenhuis dat in deze twee appartementen vooral aanwezig is in de keuken.

Op het appartement op de derde verdieping is het gedeelte van 18a alleen dakterras, de woning bevindt zich verder in zijn geheel in het bakstenen gedeelte van nummer 18. Dit appartement heeft twee verdiepingen; een woonverdieping op de derde verdieping en een slaapverdieping op de 4e verdieping, verbonden door een spiltrap en een vide met veel daglicht door het nieuwe zijraam naar het dakterras toe. Op de vierde verdieping is – op de plek van de oude ‘uit de kluiten gewassen’ dakkapel – een nieuw dakterras.

De bakstenen van de verwijderde ‘dakkapel’ van nummer 18 en van de oude voor- en achterevel van 18a worden gebruikt om de tuin aan de zijde van de akersstraat te omlijnen, totdat deze muren op de betonnen muren botsen die vanaf Kneepkens de tuin in komen, precies op de knik in de kavels.

De tuin is het verbindend element. Hier ontmoeten Kneepkens en de ‘Akersstraat’ elkaar, hier botsen beton en baksteen, hier zorgen de trapsgewijs geplaatste dakterrassen aan beide zijden en hun verbindende trappen voor de harmonie. Ook komen de slanke taatsdeuren terug aan beide zijden, geopend naar de

staatzijdes en tuinzijdes; terug te vinden in de ‘passage’ vanaf de Dr. Poelsstraat naar de tuin en vanaf de wielerswinkel aan de Akersstraat naar de tuin.

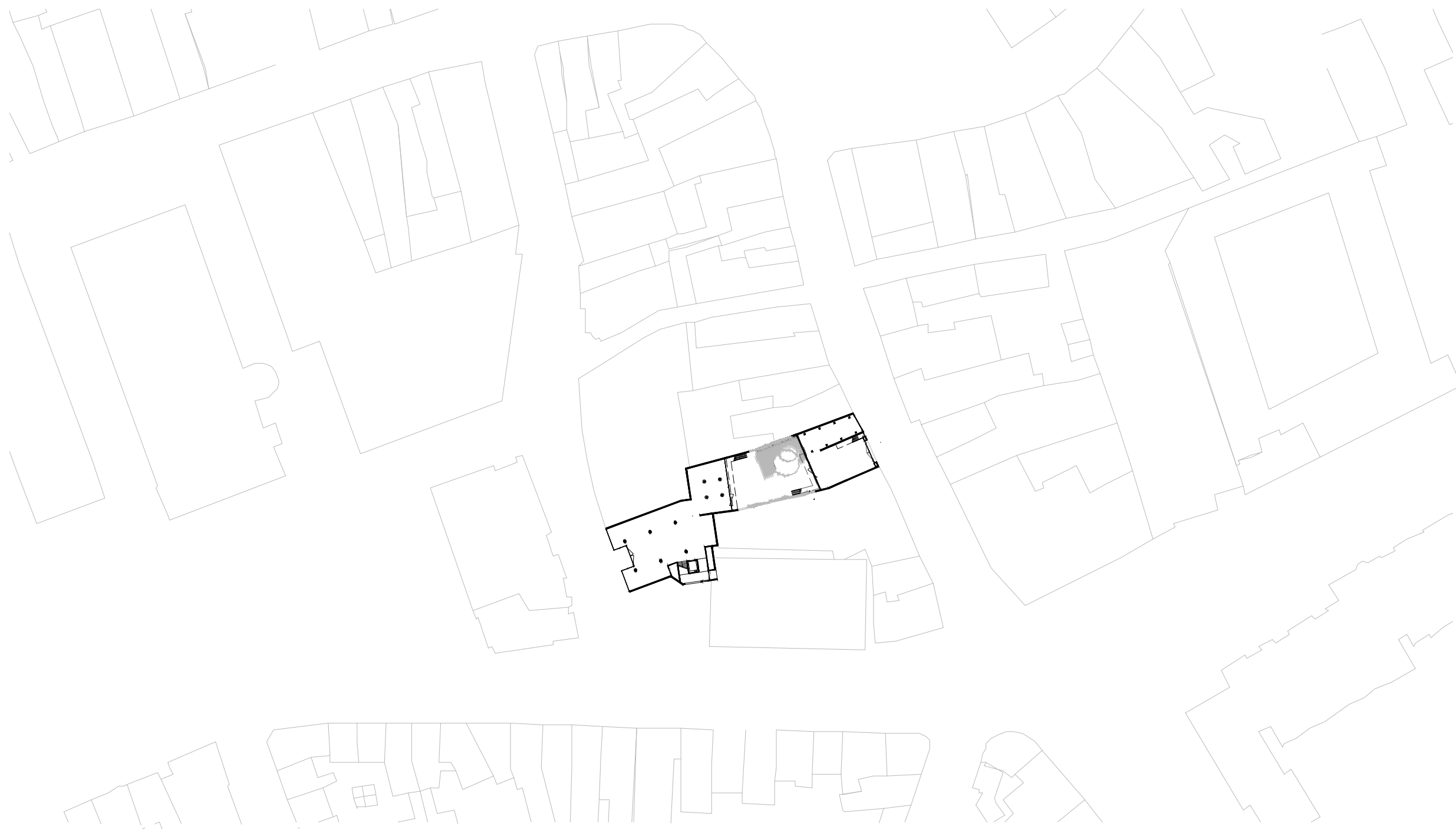
Op de plek waar de ‘oude’ Akersstraat en het moderne stadscentrum uit de jaren ’30 elkaar tegenkomen in één bouwblok, een typische Heerlense ontmoeting, is mijn ingreep een impuls voor deze plek. Het fietshotel, de werkplaats, fietsenwinkel en –verhuur, de appartementen waarin oud en nieuw elkaar ontmoeten, de vele buitenruimtes; samen vormen zij het ensemble dat in dit specifieke bouwblok in Heerlen de speldenprik vormt. Samen met meer van dit soort speldenprikken kan een ingreep een bouwblok een krimpstad nieuw leven in blazen.

deel V

tekeningen

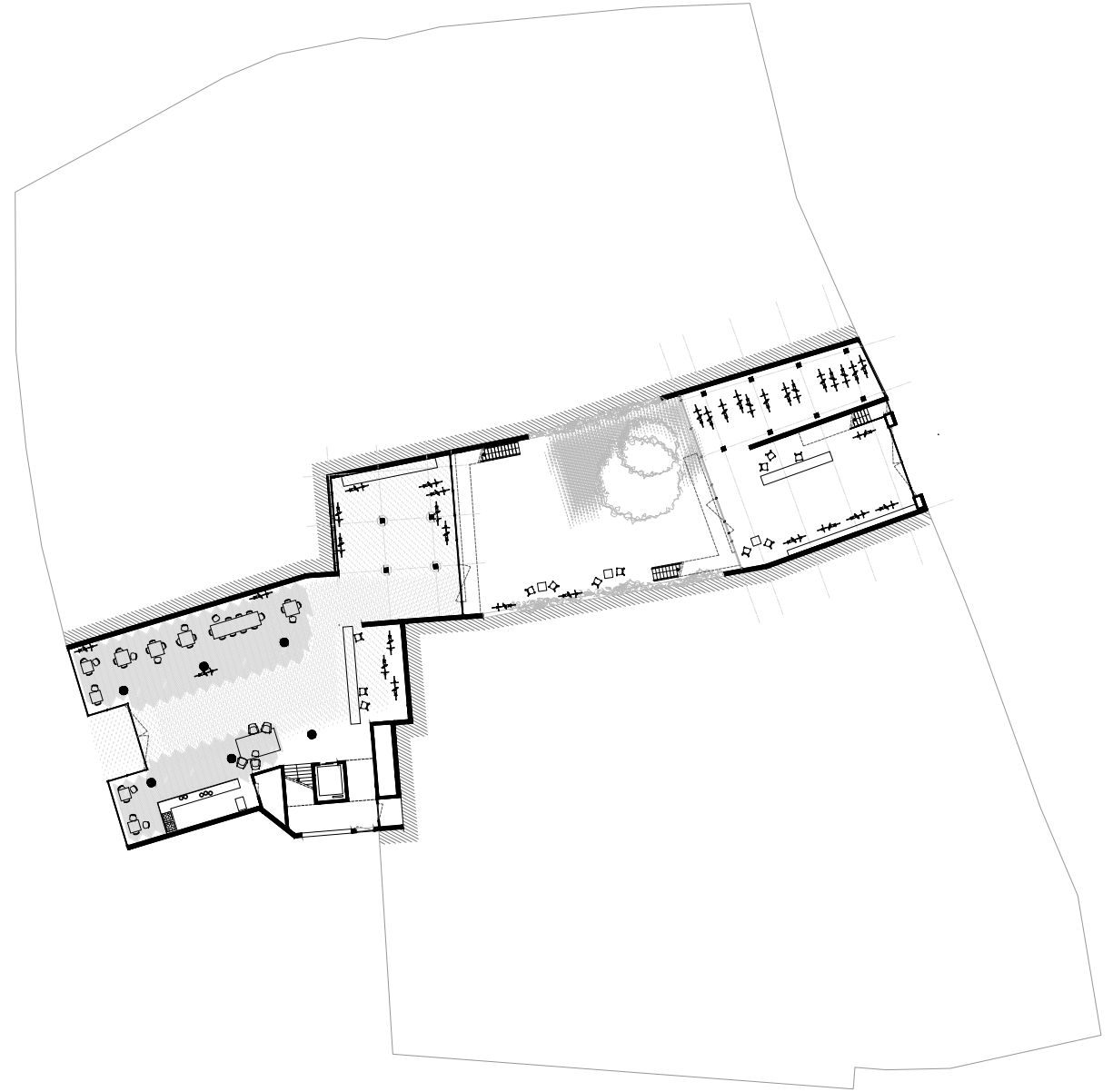

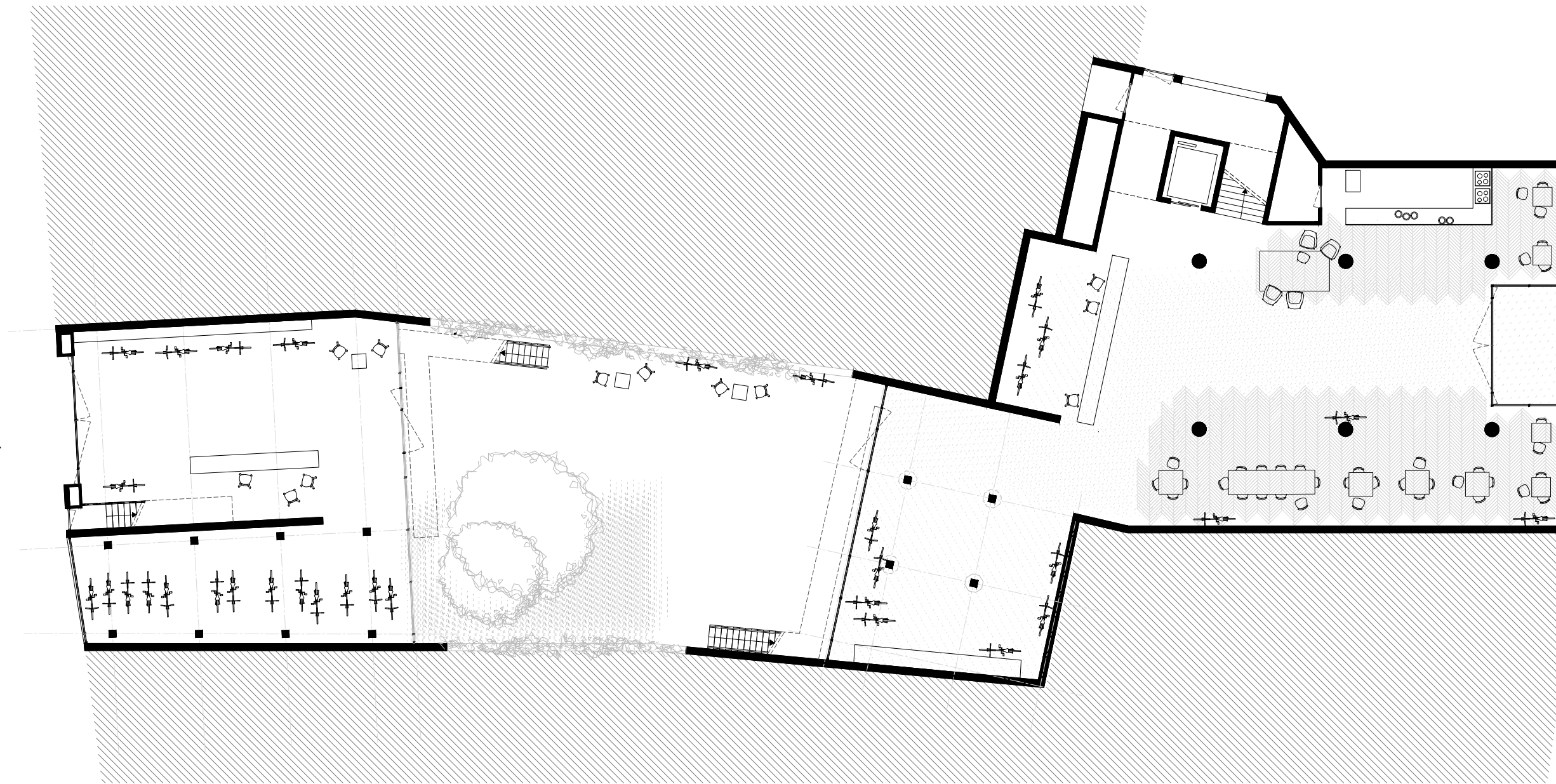
Heerlen nu, met lichtgrijs ingekleurd het gedeelte binnen de centrumring, in het kader de locatie van de situatietekening op de volgende pagina.

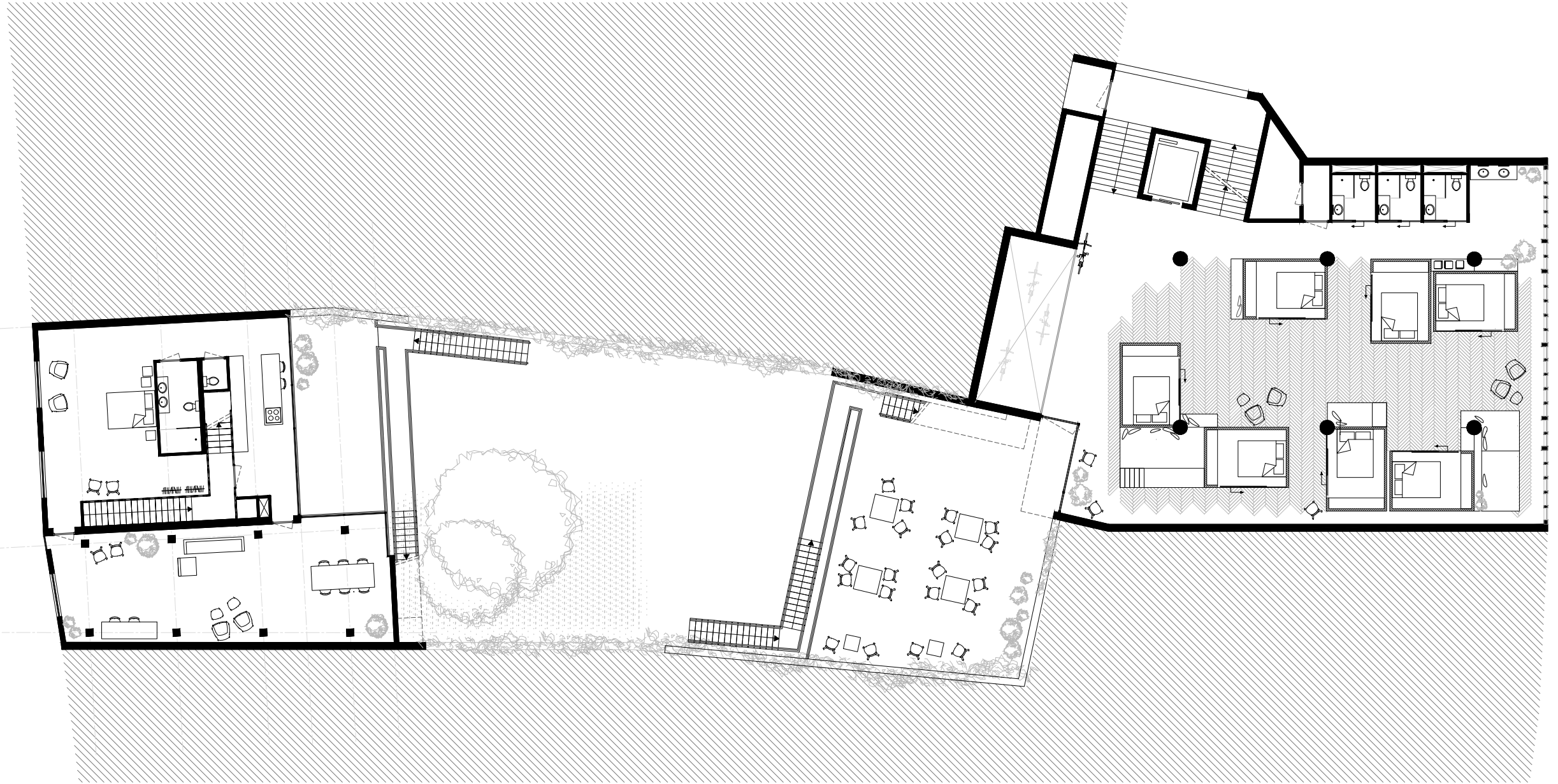

situatie 1:1000

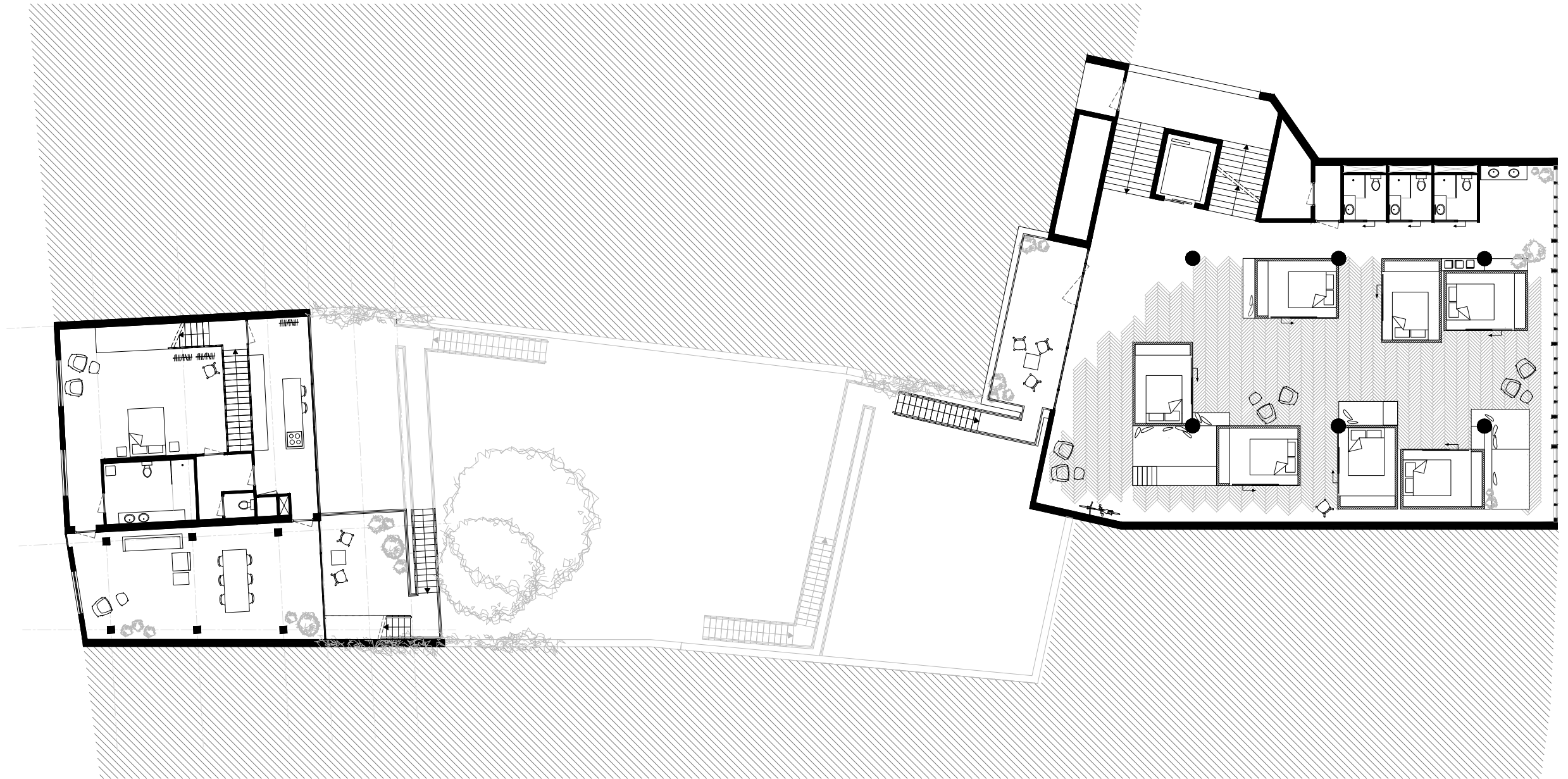

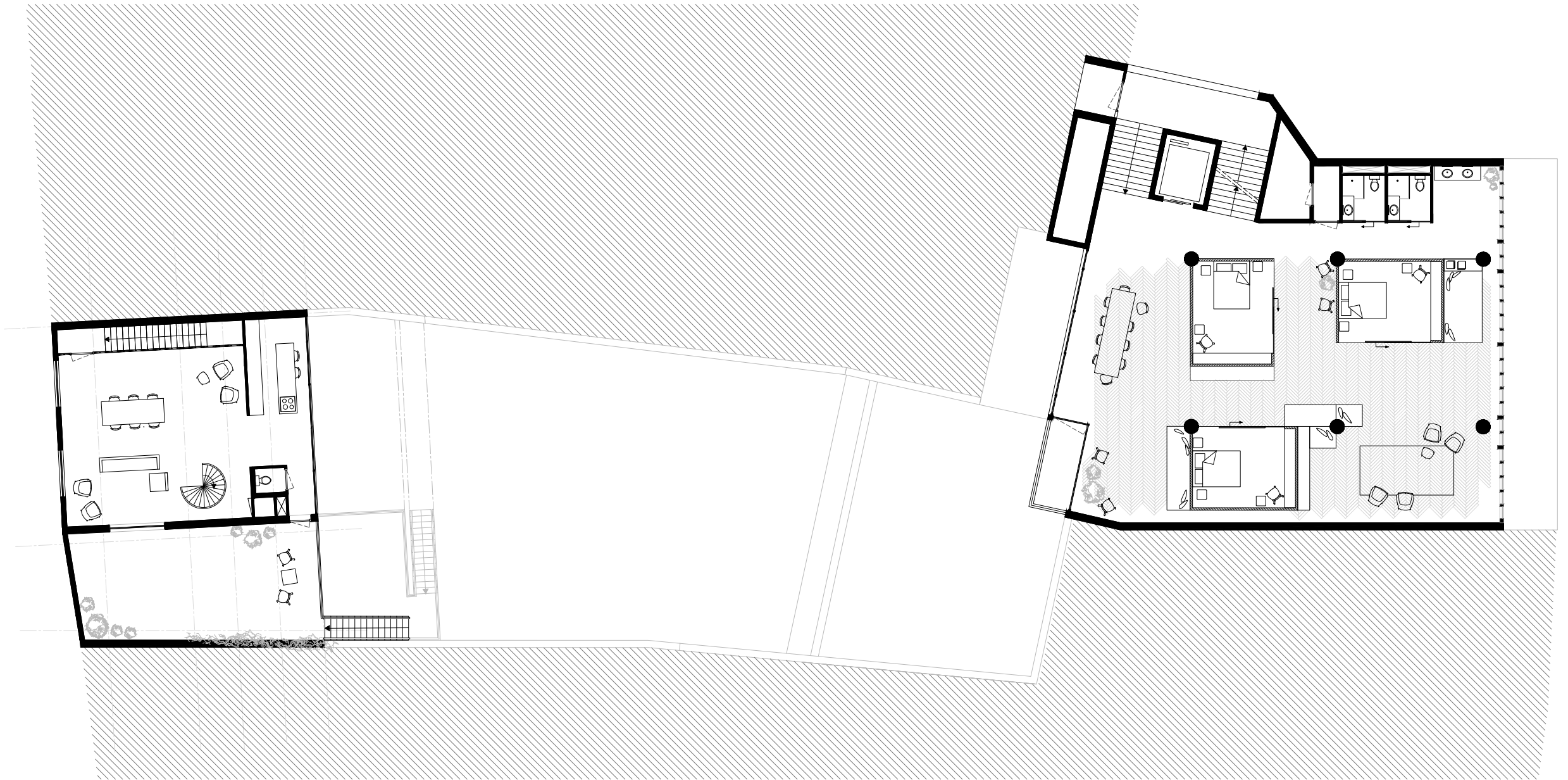

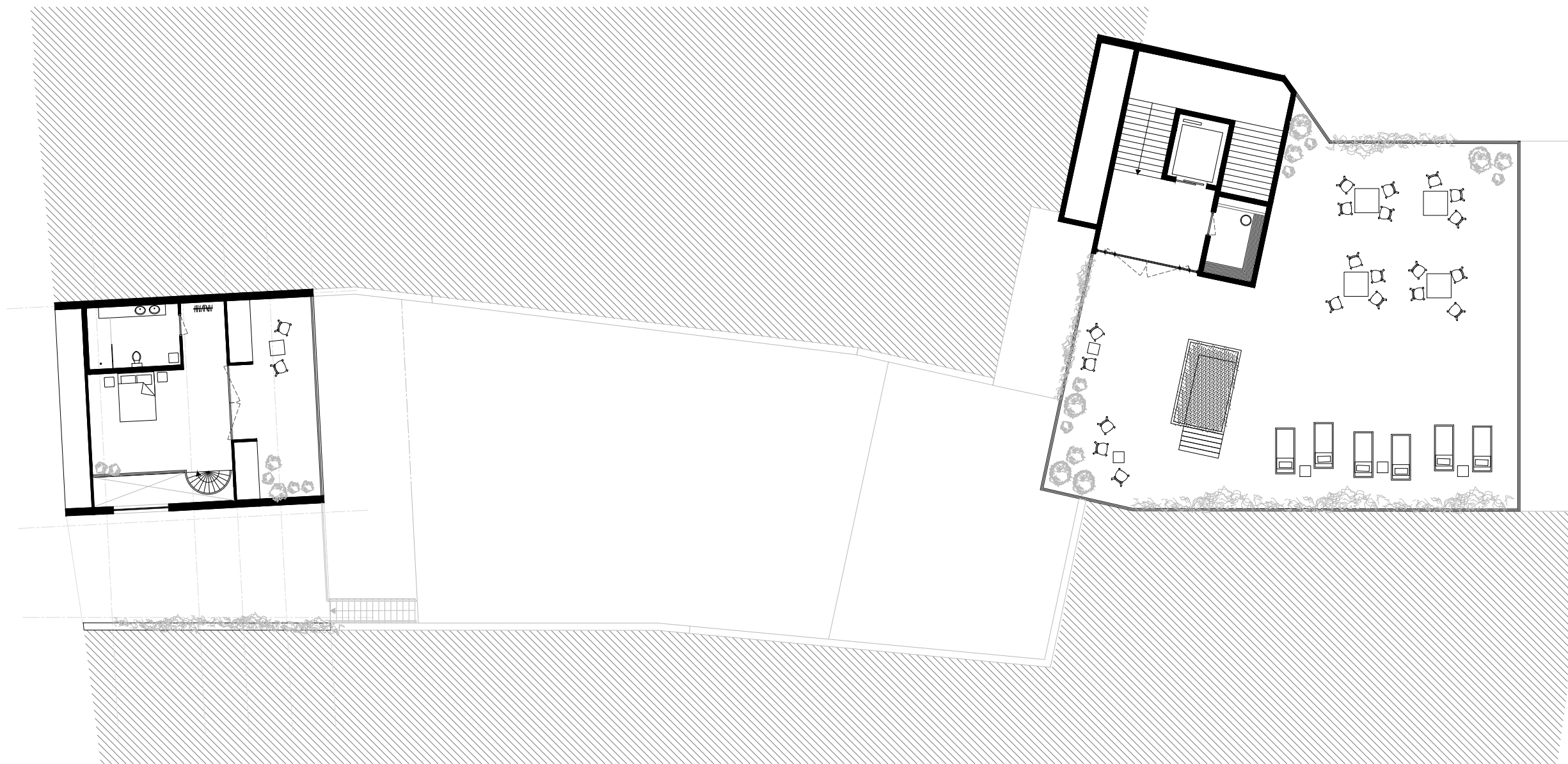
plattegrond eerste verdieping 1:200

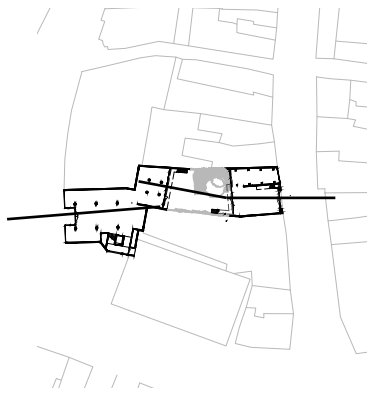

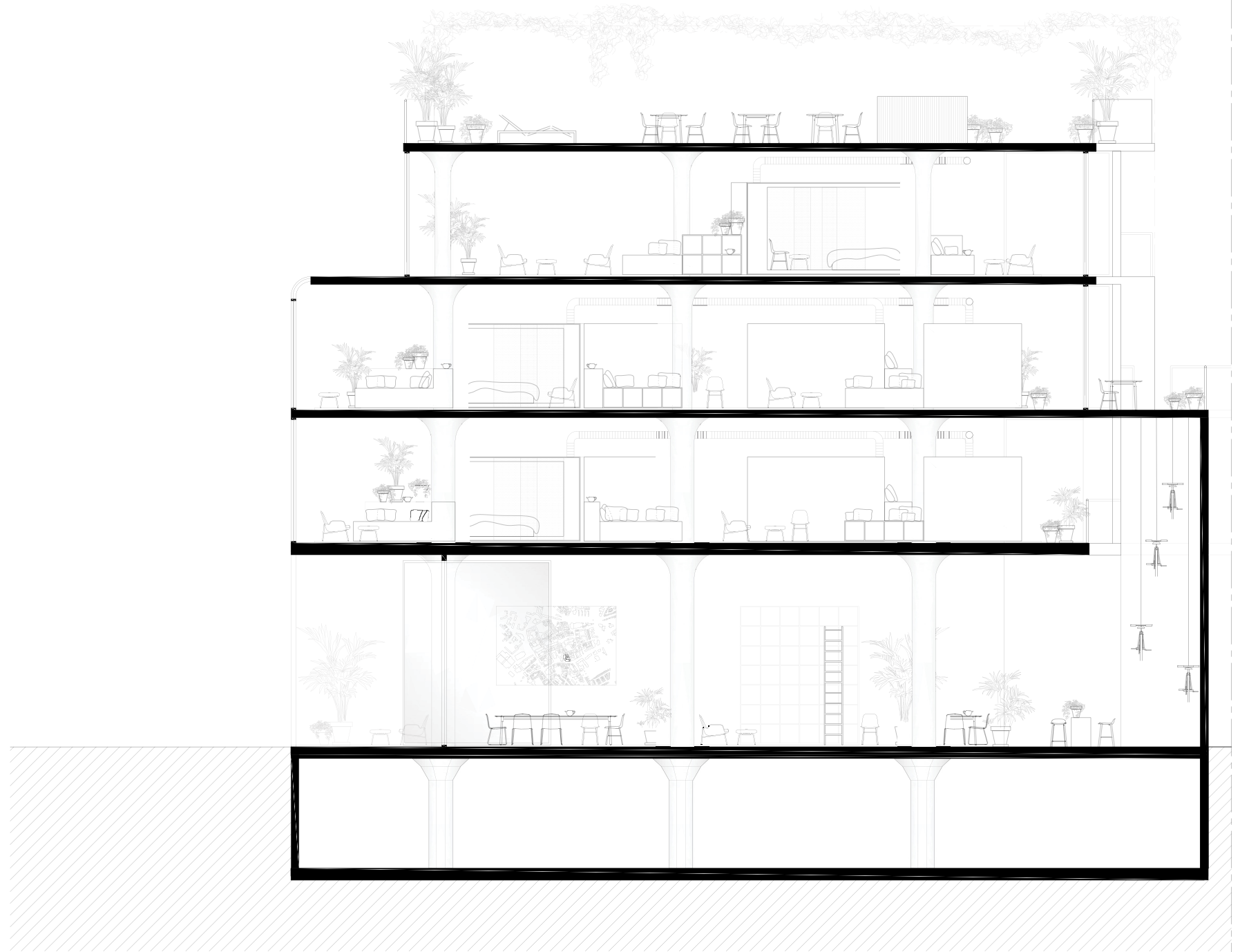

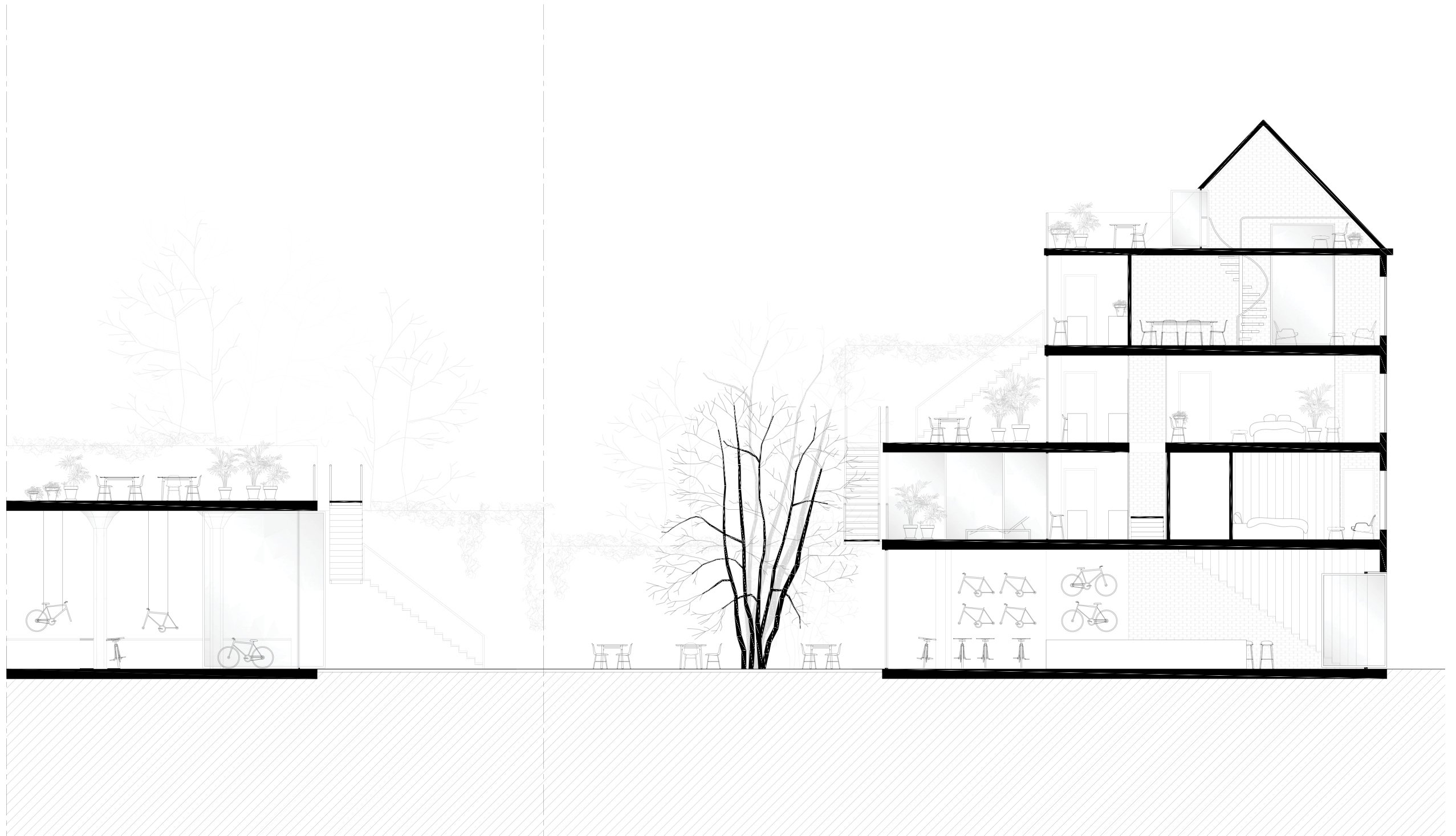
plattegrond derde verdieping 1:200

doorsnede over gehele bouwblok 1:150

aanzicht Kneepkens vanaf de Dr. Poelsstrat 1:150

bibliografie & afbeeldingen

Geraadpleegde bronnen

Arets, W. M. J., Bergh, W. H. J. van den, & Graatsma, W. P. A. R. S. (1981). F.P.J. Peutz: Architect 1916-1966. Eindhoven: Stichting FPJ Peutz: Architect 1916-1966.

Aspecten uit de geschiedenis van Heerlen. (2016). Retrieved from <http://heemkundeverenigingheerlenstad.nl/algemeen/aspecten-uit-de-geschiedenis-van-heerlen/>

De lijst van firma's gevestigd in Heerlen. (2015). Retrieved from <http://heemkundeverenigingheerlenstad.nl/publicaties/artikelen-en-gegevensbestanden-van-werkgroepen/de-lijst-van-firmas-gevestigd-in-heerlen/>

Deen, F. (2003). Het “zwarte verleden” van Limburg. Retrieved from <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6227/het-zwarte-verleden-van-limburg.html>

Fleming, S. (2012). Cycle Space: Architecture & Urban Design in the Age of the Bicycle. Rotterdam: NAI010 publishers.

Geschiedenis Romeins Zuid-Limburg. (n.d.). Retrieved from <http://www.thermenmuseum.nl/collectie-en-onderzoek/geschiedenis>

Gloerich, J. (2015). Het verdriet van de Mijnstreek: Limburg 50 jaar na “Den Uyl.” Retrieved from <http://www.elsevier.nl/Economie/achtergrond/2015/7/In-Zuid-Limburg-trilt-de-klap-van-de-mijnsluiting-nog-steeds-na-1788211W/>

Glorie en verdriet in de Mijnstreek. (2015). Retrieved from <http://www.npogeschiedenis.nl/andere-tijden/afleveringen/2015-2016/Glorie-en-verdriet-in-de-mijnstreek.html>

Graatsma (Red.), P. A. R. S. (1996). Glaspaleis Schunck: Frits Peutz Architect. Nuth: Rosbeek Books.

Groenendijk, P. (1913). F.P.J. Peutz, romantisch realist [recentie]. Retrieved from <https://www.archined.nl/2013/09/f-p-j-peutz-romantisch-realist/>

Heerlen centrum (gemeente Heerlen). (n.d.). Retrieved from <http://www.rijkshoofd.nl/cultureel-erfgoed/heerlen-centrum-gemeente-heerlen>

Mastricht, T. van. (2013). Oog voor detail: Het Raadhuis van Heerlen. Retrieved from <http://www.heerlenvertelt.nl/2013/04/het-raadhuis-van-heerlen/>

Mijnfietsroutes vastgelegd in unieke brochure. (2015). Retrieved from <http://www.rijkshoofd.nl/in-de-kijker/mijnfietsroutes-vastgelegd-unieke-brochure>

NAi. (n.d.). NIEUWE BONAS UITGAVE: F.P.J. PEUTZ, ROMANTISCH RATIONALIST. Retrieved from http://www.nai.nl/content/1448461/nieuwe_bonas_uitgave_f.p.j._peutz_romantisch_rationalist

Nieuwsuur: Amsterdam groeit hard, is dat goed voor heel Nederland? (2016). Retrieved from http://www.npo.nl/nieuwsuur/13-01-2016/VPWON_1248346

Nijkamp, B. (2011). De legendarische White Cars. Retrieved from <http://www.heerlenvertelt.nl/2011/01/de-legendarische-white-cars/>

No Title. (n.d.-a). Retrieved from <http://www.horecahuislimburg.nl/Akerstraat-18A-HEERLEN-6411HA2cB118A>

No Title. (n.d.-b). Retrieved from http://www.openmonumentendagheerlen.nl/archief/omdh-2015/omdh-2015/OMD_Boekje_A4_staand_Low_Res.pdf

Opdorp, M. van. (2014a). Italiaans ijs in hartje Heerlen. Retrieved from <http://www.heerlenvertelt.nl/2014/08/italiaans-ijs-in-hartje-heerlen/>

Opdorp, M. van. (2014b). Opening Hema was het begin van een veranderd stadscentrum. Retrieved from <http://www.heerlenvertelt.nl/2014/02/opening-hema-was-het-begin-van-een-veranderd-stadscentrum/>

Otten, T. (2012). De beste wielrenners ter Wereld. Retrieved from <http://www.heerlenvertelt.nl/2012/07/de-beste-wielrenners-ter-wereld/>

Prenger, H. (2013). Architect Frits Peutz: beroepsidealist. Retrieved from <http://zwartgoud.net/2013/08/architect-frits-peutz-beroepsidealist/>

Randen, L. van. (2015). De teloorgang van de economische groei in Heerlen Andere Tijden: Glorie en verdriet in de Mijnstreek. Retrieved from <http://www.npogeschiedenis.nl/andere-tijden/Extras/2015/De-teloorgang-van-de-economische-groei-in-Heerlen.html>

Schlechtriem, H. (2006). Mijnbouw in Nederland. Retrieved from <http://www.demijnen.nl/actueel/artikel/mijnbouw-nederland>

Smeets, R. (2015). Pand Kneepkens. Retrieved from [http://www.heritagerevival.nl/Pand Kneepkens.html](http://www.heritagerevival.nl/Pand-Kneepkens.html)

Steenart, B. (2011). Het eerste huis in Heerlen met stromend water. Retrieved from <http://www.heerlenvertelt.nl/2011/08/het-eerste-huis-in-heerlen-met-stromend-water-uit-de-kraan/>

Tummers, N. H. M., Dohmen, A., Delheij, V., & Put, M. (1996). Het centrum van de mijnstreek en het spoor van de avant-garde: Heerlen tijdens het burgermeesterschap van Marcel van Grunsven 1926 - 1962. Vitruvianum & Stadsgalerij Heerlen.

Vandenbergh, T. (n.d.). appartementen en commerciële ruimten te heerlen. Retrieved from appartementen en commerciële ruimten te heerlen

Warenhuis is het voormalige winkelhuis kneepkens in Heerlen. (2014). Retrieved from <http://rijksmonumenten.nl/monument/512801/warenhuis-is-het-voormalige-winkelhuis-kneepkens>

bibliografie & afbeeldingen

Afbeeldingen:

eigen werk, tenzij anders vermeld.

Elsevier

Facebookpagina: Heerlen Heële

Gahetna.nl

Gemeenteatlas uit 1869

Genealogie Limburg Wiki

Heemkundevereniging Heerlen

Heerlenvertelt.nl

Heritage Revival

Nai.nl

Rijckheyt

TH Eindhoven, 1982:
FPJ Peutz, Architect 1961-66.
Verzameling tekeningen

Ton van Mastricht

watwaswaar.nl

nawoord en dank

Ik waardeer het ontzettend dat ik in dit project de kans en de vrijheid heb gekregen om te zoeken naar, en vooral vast te houden aan, mijn persoonlijke voorkeur voor een wat kleinschaliger ontwerp. Het realistische tintje en het combineren van bestaande gebouwen met relatief kleine ingrepen.

Jos, ontzettend bedankt daarvoor!

Joost en Marcel, bedankt voor de iets minder frequente, maar wel verfrissende begeleidingsmomenten.

Het hele atelier en in het bijzonder Manon, mijn partner in crime vanaf dag 1.

Joeri en Daniek voor hun ervaring met boekbinderslijm.

De lijsterbessers; Guy, Valentijn, Erik en Ellen.

Mijn ouders, voor het werkelijk áltijd voor me klaarstaan. Frans en Naomi, voor de oppepende woorden én de leuke fietsverhalen.

& uiteraard Martin, steun en toeverlaat.

